

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Συμβολή στην κατανόηση της εθνικής ταυτότητας της εσωτερικής μακεδονικής επαναστατικής οργάνωσης (1893-1912)

Σπυρίδων Πλουμίδης

doi: [10.12681/makedonika.280](https://doi.org/10.12681/makedonika.280)

Copyright © 2014, Σπυρίδων Πλουμίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πλουμίδης Σ. (2002). Συμβολή στην κατανόηση της εθνικής ταυτότητας της εσωτερικής μακεδονικής επαναστατικής οργάνωσης (1893-1912). *Μακεδονικά*, 33(1), 77-105. <https://doi.org/10.12681/makedonika.280>

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
(1893-1912)

Η Μακεδονία της ύστερης οθωμανικής περιόδου αποτέλεσε το μήλον της έριδος μεταξύ του ελληνικού, βουλγαρικού, σερβικού, ρουμανικού, τουρκικού και αλβανικού εθνικισμού. Η ιστοριογραφική παραγωγή του 19ου και του α΄ μισού του 20ού αιώνα αποσκοπούσε στο να τεκμηριώσει προκατασκευασμένα σχήματα που καταδείκνυαν την ελληνικότητα, βουλγαρικότητα, σερβικότητα κ.λπ. ολόκληρης ή μέρους τουλάχιστον της περιοχής. Τα πολιτικά συμφέροντα περιόριζαν το επιστημονικό πεδίο καθιστώντας την ιστορία «θεραπευτική» της πολιτικής και ανήγαγαν το ζήτημα των ταυτοτήτων σε θέμα «ταμπού». Πρόσφατα μόνο είδαν το φως της δημοσιότητας μελέτες οι οποίες αμφισβητούν τα καθιερωμένα και προσπαθούν να εξετάσουν την πολυπλοκότητα και την αλληλοδιαπλοκή των εθνικών ταυτοτήτων¹.

Ένα από τα πλέον διαφορούμενα σημεία του ζητήματος αυτού αποτελεί η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (στο εξής: ΕΜΕΟ), διεθνώς γνωστή ως VMRO (*Vutreshna Makedonska Revoljutsionna Organizatsija*) ή IMRO (*Internal Macedonian Revolutionary Organization*), η οποία από το 1893 δρούσε στον χώρο της οθωμανικής Μακεδονίας. Όπως δηλώνει με ειλικρίνεια Σλαβομακεδόνας ιστορικός, η δυσκολία προσέγγισης της ιστορικής πραγματικότητας της ΕΜΕΟ έγκειται στο γεγονός ότι πολλά από τα μέλη της άλλαζαν στρατόπεδο, μερικά πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους ταυτόχρονα σε δύο και τρεις εθνικές παρατάξεις και οι μαρτυρίες που έχουν καταγραφεί είναι ανεπαρκείς². Η συγκεκριμένη Οργάνωση έπαιξε σημαίνοντα ρόλο στα

1. Βλ. π.χ. Loring M. Danforth, *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*, Princeton, New Jersey 1995, ιδίως κεφ. III (The Construction of a Macedonian National Identity): Anastasia N. Karakasidou, *Fields of wheat, hills of blood. Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990*, Chicago and London 1997· Φίλιππος Κάραμπιτο, «Σλαβομακεδόνας και κράτος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου», *Ιστορία* 10 (Δεκέμβριος 1997) 235-278· Peter Mackridge - Eleni Yannakakis (εκδ.), *Ourselves and Others. The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity Since 1912*, Oxford and New York 1997· Βασίλης Κ. Γούναρης - Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης - Γιώργος Β. Αγγελόπουλος (επιμ.), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997· Βασίλης Κ. Γούναρης, «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας», στο συλλογικό τόμο: Κ. Τσιτσέλιγος - Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μεμονωτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα 1997, σσ. 73-118.

2. Stoyan Pribichevich, *Macedonia. Its People and History*, The Pennsylvania State University Press, University Park and London 1982, σ. 120.

πολιτικά δρώμενα της Βαλκανικής, ιδίως της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας, μέχρι τη βίαιη διάλυσή της το 1934 με διαταγή του τσάρου Βορίς Β΄ της Βουλγαρίας και είναι το κλειδί για την κατανόηση του σλαβικού αλυτρωτισμού στη Μακεδονία.

Η ΕΜΕΟ διεκδικείται μεταπολεμικά τόσο από τη βουλγαρική όσο και από τη σλαβομακεδονική ιστοριογραφία ως βουλγαρικός και εθνικός «μακεδονικός» αντίστοιχα πολιτικός σχηματισμός. Βεβαίως, η ΕΜΕΟ δεν είναι το μόνο διαφιλονικούμενο σημείο ανάμεσα στη βουλγαρική και τη σλαβομακεδονική ιστοριογραφία και μπορούν να αναφερθούν πλείστα ανάλογα παραδείγματα, όπως οι ιστορικές προσωπικότητες των Αγίων Κιργίλλου και Μεθοδίου, του τσάρου Σαμουήλ, του χαϊντούκου Κάρπος, των αδελφών Μιλαδίνωφ κ.ά. Η διαμάχη όμως γύρω από τον εθνικό χαρακτήρα της ΕΜΕΟ είναι από τα πλέον επίμαχα σημεία στην ιστοριογραφική διαμάχη, καθώς τα εκατέρωθεν ιστορικά επιχειρήματα εξυπηρετούν σημαντικές ιδεολογικές και πολιτικές σκοπιμότητες. Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι η ιστορία της ΕΜΕΟ έχει μετατραπεί σε μύθο. Ως γνωστόν, οι ιστορικοί μύθοι αντιπροσωπεύουν μισές αλήθειες και επομένως διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα, αλλά σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν διαστρεβλώσεις «απαραίτητες» για τη θεμελίωση, τη νομιμοποίηση της διεθνούς ύπαρξης και την ιδεολογική αναπαράγωγή μίας «φαντασιακής κοινότητας» που ονομάζεται έθνος³. Η ΕΜΕΟ για τους Βουλγάρους τεκμηριώνει τις αλυτρωτικές τους διεκδικήσεις στο γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας (και Θράκης), οι οποίες τους είχαν επιδικασθεί με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (20 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1878), αλλά τους αφαιρέθηκαν με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1/13 Ιουλίου 1878). Αντίθετα, για το σλαβομακεδονικό εθνικισμό η Οργάνωση αυτή είναι κεντρικό σημείο του «θεμελιωτή μύθου» και ιδεατά αντιπροσωπεύει τη μαχητικότερη εθνικοαπελευθερωτική κίνηση στη νεώτερη ιστορία του επιλεγόμενου «μακεδονικού» έθνους. Και οι δύο επίσημες ιστοριογραφίες διατυπώνουν απόλυτες θέσεις, δίνουν έμφαση σε διαφορετικά σημεία, ενώ γενικεύουν και υπεραπλουστεύουν άλλα σημεία και χρησιμοποιούν επιλεκτικά τις ιστορικές πηγές, στην προσπάθειά τους να τεκμηριώσουν προκατασκευασμένα σχήματα.

Η παρούσα συνοπτική μελέτη δεν αποσκοπεί να παρουσιάσει αναλυτικά την εξέλιξη της βουλγαρικής, σλαβομακεδονικής και Γιουγκοσλαβικής βιβλιο-

3. Alan R. Ball, *Modern Politics and Governments*, London 1988⁴, σ. 61· George Schöpflin, «The functions of myth and a taxonomy of myths», στο: Geoffrey Hosking - George Schöpflin (εκδ.), *Myths and Nationhood*, London 1997, σσ. 20-21. Για την αναπαράσταση του έθνους ως «φαντασιακής κοινότητας» βλ. Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London - New York 1983¹, 1991² και σε ελληνική μετάφραση από τις εκδόσεις Νεφέλη: *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα 1997.

γραφίας και να καταδείξει λεπτομερώς τις πολιτικές και ιδεολογικές της προεκτάσεις, πράγμα το οποίο έχουν καλύψει οι συγγραφές των Stephen Palmer και Robert King (1971)⁴, του Ευάγγελου Κωφού (1974, 1987, 1997)⁵ και του Stefan Troebst (1983, 1999)⁶. Θα επισημανθούν συγκεφαλαιωτικά μόνον ορισμένα βασικά σημεία που διαφωτίζουν τις θέσεις και τα επιχειρήματα των δύο εμπλεκόμενων πλευρών και στη συνέχεια θα εξεταστούν οι απόψεις της ελληνικής και δυτικής ιστοριογραφίας. Ως αντιπροσωπευτικά δείγματα της βουλγαρικής και σλαβομακεδονικής ιστορικής συγγραφής επιλέχθηκαν οι πλέον «επίσημες» και ακαδημαϊκές συγγραφές: από βουλγαρικής πλευράς επιλέχθηκε η *Istorija na Bulgarija*, έκδοση της Βουλγαρικής Ακαδημίας των Επιστημών (Σόφια 1981-1991) και από σλαβομακεδονικής η *Istorija na Makedonskiot narod*, η οποία δημοσιεύθηκε το 1969 στα Σκόπια υπό την επιμέλεια του Mihailo Apostolski. Επίσης εξετάστηκαν επιμέρους δείγματα από τη λαϊκή ιστοριογραφία, η οποία κατά κανόνα υιοθετεί πιο ακραίες θέσεις.

Εκπληξη προκαλεί στον απροϋδέαστο αναγνώστη τον φυλλομετρεί τις σελίδες των δύο επίσημων εθνικών ιστοριών η διαπίστωση ότι τα ίδια πρόσωπα-ηγέτες της Οργάνωσης, όπως του Damjan (ή Dame σε σλαβομακεδονική έκδοση), Gruen (1871-1906), του Gotse Delchev (1872-1903), του Gorche Petron (1864-1921) και του Jane Sandanski (1872-1915), διεκδικούνται ως εθνικοί ήρωες και από τις δύο πλευρές και φωτογραφίες τους διανθίζουν τις σελίδες και των δύο ιστοριών⁷. Πρέπει επίσης να σημειώσουμε σχετικά ότι

4. Stephen E. Palmer - Robert R. King, *Yugoslav Communism and the Macedonian Question*, Hamden, Connecticut 1971, σσ. 159-165.

5. Ευάγγελος Κωφός, *Η Μακεδονία στη Γιουγκοσλαβική Ιστοριογραφία*, Θεσσαλονίκη 1974 (στο εξής: *Γιουγκοσλαβική Ιστοριογραφία*)· του ίδιου, «Ο Μακεδονικός Αγώνας στη Γιουγκοσλαβική Ιστοριογραφία», στο συλλογικό τόμο: *Ο Μακεδονικός Αγώνας. Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη-Φλώρινα-Καστοριά-Εδέσσα. 28 Οκτωβρίου-2 Νοεμβρίου 1984*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 279-317 (στο εξής: «Μακεδονικός αγώνας»)· του ίδιου, *Το όραμα της «Μεγάλης Μακεδονίας». Παρατηρήσεις στα νέα σχολικά εγχειρίδια των Σκοπίων*, Αθήνα 1997 (στο εξής: «Το όραμα»). Βλ. και Nicolaos K. Martis, *The falsification of Macedonian history* (translated by John Philip Smith), Athens 1984, σσ. 98-99.

6. Stefan Troebst, *Die bulgarisch-jugoslawische Kontroverse um Makedonien 1967-1982*, München 1983, σσ. 207-237, ιδίως σσ. 184, 196, 201, 241 (στο εξής: *Bulgarisch-jugoslawische Kontroverse*), όπου τονίζονται οι πολιτικοϊδεολογικές προεκτάσεις της βουλγαρο-γιουγκοσλαβικής ιστοριογραφικής διαμάχης. Του ίδιου, «IMRO+100=FYROM? The politics of Macedonian historiography», στο συλλογικό τόμο: James Pettifer (εκδ.), *The New Macedonian Question*, London 1999, σσ. 60-78 (στο εξής: «IMRO+100=FYROM?»).

7. Institut za natsionalna istorija-Skopje, *Istorija na Makedonskiot narod. Kniga vtora: od pochetokot na XIX vek do krajot na prvata svetska vojna* (= *Ιστορία του «μακεδονικού» λαού. Τόμος δεύτερος: από τις αρχές του XIX αιώνα ως το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου*), Skopje 1969, σσ. 160 και 176, όπου φωτογραφίες των Damjan Gruen, Gorche Petron και Gotse Delchev αντίστοιχα (στο εξής: *Istorija na Makedonskiot narod*)· K. Pandev, «Osnovane i dejnost na VMRO i VMOK» (= «Ίδρυση και δράση της EMEO και της Ανώτατης Επιτροπής»), στην: *Bulgarska Akademija na Naukite (BAN), Istorija na Bulgarija (= Ιστορία της Βουλγαρίας)*, τ. 7ος:

μία πόλη στα νότιο-δυτικά της Βουλγαρίας φέρει από το 1949 το όνομα του Sandanski (πρώην Sveti Vrach)⁸, το Νευροκόπι μετονομάστηκε το 1950 σε Gotse Delchev⁹, ενώ οι Σλαβομακεδόνες από την πλευρά τους φυλάσσουν το ακέφαλο σώμα του τελευταίου στην εκκλησία του Σωτήρος (Sveti Spas) στα Σκόπια, το οποίο τους παραδόθηκε επίσημα από την κυβέρνηση Δημητρώφ τον Οκτώβριο του 1946, όταν οι σχέσεις των δύο κρατών (Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας) βρίσκονταν ακόμη σε αγαστό επίπεδο¹⁰.

Προχωρώντας στην ανάγνωση του κειμένου της επίσημης *Ιστορίας της Βουλγαρίας (Istorija na Bulgarija)* διαβάζουμε ότι η ΕΜΕΟ συνέχιζε σε νέες βάσεις τον αγώνα των Βουλγάρων εθνικών επαναστατών της προ του 1878 εποχής και ότι οι ιδρυτές και η μετέπειτα ηγεσία της Οργάνωσης ήταν εκπρόσωποι της Βουλγαρικής διανόησης, η οποία προήλθε από εκπροσώπους της αγροτικής τάξης καθώς και της μικρής και μεσαίας αστικής τάξης, οι οποίοι αισθάνονταν βαθύτερα την πολιτική και οικονομική καταπίεση του οθωμανικού ζυγού και θεωρούσαν ως κύριο αντίπαλό τους τη σερβική προπαγάνδα¹¹. Η έντονη αντίθεση προς τη σερβική προπαγάνδα μπορεί να εξηγηθεί από την υπόθεση ότι την εποχή της ίδρυσης της ΕΜΕΟ (1893) υπήρχε ακόμη η εντύπωση στους ιθύνοντες της Οργάνωσης ότι η ελληνική εθνική προσπάθεια δεν είχε πολλές πιθανότητες να επηρεάσει τις συνειδήσεις των σλαβοφώνων της Μακεδονίας. Αναφορικά με τους αεθούς της Οργάνωσης, η βουλγαρική ιστοριογραφία ισχυρίζεται ότι ήταν Βούλγαροι, με το αξιωματικό επιχειρημα ότι η *πλειοψηφία των κατοίκων της Μακεδονίας ήταν Βούλγαροι*¹². Το τελευταίο επιχείρημα συνεχίζει να είναι πάγια τοποθέτηση της βουλγαρικής ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας, η οποία δεν έχει αναθεωρήσει ακόμη ορισμένες αντιλήψεις του βουλγαρικού εθνικισμού και δεν έχει ακόμη επίσημα παραδεχθεί ότι οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι παρά δημιούργημα της εθνικιστικής

Vustanovjane i utvurzhdavane na bulgarskata durzhava. Natsionalno-osvoboditelni borbi: 1878-1903 (= *Αναστάση και εδραίωση του βουλγαρικού κράτους: 1878-1903*), Sofia 1991, σσ. 441, 447 και 455, όπου δημοσιεύονται φωτογραφίες-πορτραίτα των Damjan Gruen, Gotse Delchev και Gorche Petrov αντίστοιχα.

8. *Bulgarska Akademija na Naukite (BAN), Entsiklopedija Bulgarija*, τ. 6ος (S-Tu), Sofia 1988, σσ. 31-32. Βλ. και βιογραφικό σημείωμα του Jane Sandanski από βουλγαρικής σκοπιάς: Jurdan Anastasov, *Jane Sandanski. Biografischen ocherk*, Sofia 1966.

9. *BAN, Entsiklopedija Bulgarija*, τ. 2ος (G-Z), Sofia 1981, σ. 150.

10. Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism in Macedonia*, Thessaloniki 1964, σ. 160. Pribichevich, *ό.π.*, σ. 123. Βλ. και το επτετακικό σύνδεσμο για τα 80 χρόνια από το θάνατο του Dame Gruen που οργάνωσε το Νοέμβριο του 1989 η «Μακεδονική» Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών: *Makedonska Akademija na naukite i umetnostite, Dame Gruen vo makedonskoto natsionalnoosloboditelno dvizhenie* (= Ο Dame Gruen στη «μακεδονική» εθνοαπελευθερωτική κίνηση), Skopje 1989.

11. Pandev, *ό.π.*, σ. 438.

12. *Ο.π.*, σ. 439.

ιδεολογίας. Η θέση του Jovan Cvijić το 1906 ότι οι Σλάβοι της Μακεδονίας δεν έχουν παγιωμένη σερβική ή βουλγαρική εθνική συνείδηση¹³ παραμένει ακόμη θέμα «ταμπού» στη Βουλγαρία. Άλλα επιχειρήματα που επιστρατεύουν οι Βούλγαροι ιστορικοί προκειμένου να αποδείξουν τον βουλγαρικό εθνικό χαρακτήρα της Οργάνωσης είναι ότι η Κεντρική της Επιτροπή (Κ.Ε.) είχε την προσωνυμία «βουλγαρική» (*Bulgarsko Makedono-Odrinski Revoljutsionnen Komitet*) και το γεγονός ότι το 1ο άρθρο του καταστατικού της προέβλεπε ότι μέλος της Οργάνωσης μπορούσε να γίνει κάθε Βούλγαρος που θα αγωνιζόταν για την ελευθερία των Βουλγάρων στη Μακεδονία και τη Θράκη¹⁴. Επίσης, επικαλούνται τα απομνημονεύματα του πρώτου προέδρου της Οργάνωσης Hristo Tatarchev (1869-1952), όπου ανοικτά διατυπώνεται ότι το καταστατικό σύνθημα περί αυτονομίησης της Μακεδονίας δεν ήταν παρά ο συμβιβασμός και το πρώτο βήμα προς την τελική προσαρτήση της οθωμανικής αυτής επαρχίας στη Βουλγαρική Ηγεμονία, κατά το παράδειγμα της αυτόνομης Ανατολικής Ρωμυλίας (1879-1885)¹⁵. Το ιστοριογραφικό ενδιαφέρον για το Μακεδονικό και την ΕΜΕΟ είχε περιοριστεί στο ελάχιστο από το κομμουνιστικό καθεστώς ως εθνικιστική ρητορεία και εντοπιζόταν κυρίως στις βουλγαρομακεδονικές οργανώσεις της διασποράς¹⁶, αλλά αναζωπυρώθηκε μετά τη μεταπολίτευση (Δεκέμβριος 1989). Το 1990 επανασυστήθηκε το Μακεδονικό Ινστιτούτο της Βουλγαρικής Ακαδημίας των Επιστημών, το οποίο είχε καταργηθεί από την κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου το 1947¹⁷, και το 1994 οργανώθηκε στη Σόφια συνέδριο για τα 100 χρόνια από την ίδρυση της ΕΜΕΟ¹⁸.

Η επίσημη σλαβομακεδονική ιστοριογραφία (*Istorija na Makedonskiot na-*

13. J. Cvijić, *Remarks of the Ethnography of the Macedonian Slavs*, London 1906, σσ. 1, 2 και 13.

14. Pandev, *ό.π.*, σ. 442· Hristo Siljanov, *Osvoboditelnite borbi na Makedonija. Tom I* (= Απελευθερωτικοί αγώνες της Μακεδονίας, Τόμος Α'), Sofia 1983, σ. 40.

15. Hristo Tatarchev, *Vutreshnata makedono-odrinska revoljutsionna organizatsija kato mitologichna i relna sushnost* (= Η Εσωτερική Μακεδono-Αδριανουπολίτικη Επαναστατική Οργάνωση ως μυθολογία και πραγματικότητα), Sofia 1995 (ανατύπωση από την έκδοση του Τορίνου το 1934/36), σ. 22.

16. Βλ. π.χ. τη δημοσίευση των θέσεων του Ivan Mihailoff, *Macedonia: a Switzerland of the Balkans* στις Η.Π.Α. (St. Louis, Mo. 1950) σε μετάφραση του Christ Anastasoff. Βλ. επίσης την έκδοση της The Macedonian Patriotic Organization της Indianapolis των Η.Π.Α.: *The truth about Macedonia. American Missionaries' Testimony*, Indianapolis, Indiana 1964, με πρόλογο του Christ Anastasoff. Οι δημοσιεύσεις αυτές απηχούν τις μεγαλοϊδεατικές απόψεις της βουλγαρικής διασποράς.

17. *Makedonski Nauchen Institut-Sofia, Izsledvanija po Makedonskija Vupros. Kniga prvva* (= Μελέτες περί του Μακεδονικού Ζητήματος. Βιβλίο πρώτο), Sofia 1993, σ. 5.

18. D. Michev - D. Gochev (επιμ.), *100 godini Vutreshna Makedono-Odrinska Revoljutsionna Organizatsija* (= 100 χρόνια ΕΜΕΟ), Sofia 1994, όπου δημοσιεύονται 14 ανακοινώσεις Βουλγάρων ιστορικών.

rod) από την πλευρά της είναι λιγότερο απόλυτη από τη βουλγαρική στους ισχυρισμούς της και θέση της είναι ότι η Οργάνωση ανήκε στο μακεδονικό λαό (narod) ανεξάρτητα από θρησκεία ή εθνικότητα, δηλαδή ακολουθούσε διεθνιστικά πρότυπα¹⁹. Στο συγκεκριμένο χωρίο ο όρος «μακεδονικός λαός» έχει σαφώς γεωγραφική παρά εθνική σημασία. Ωστόσο, οι περισσότεροι Σλαβομακεδόνες ιστορικοί συγγραφείς αποδίδουν σαφώς στενότερο εθνικό περιεχόμενο στον όρο *narod* και ισχυρίζονται με απόλυτο τρόπο ότι η ΕΜΕΟ ήταν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα του «μακεδονικού λαού»²⁰, όπου η μαρξιστική έννοια «λαός» (*narod*) ταυτίζεται με την αστική έννοια «έθνος» (*natsija*). Συνεπώς, η ΕΜΕΟ τοποθετείται στο πάνθεο των εθνικών ηρώων και θεωρείται προκάτοχος του «Αντιφασιστικού Συμβουλίου Εθνικής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας» (ASNOM), το οποίο ιδρύθηκε από το ΚΚΓ του Τίτο στην κατεχόμενη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία στις 2 Αυγούστου 1944²¹. Επιστρέφοντας στην *Istorija na Makedonskiot narod*, παρατηρούμε ότι οι συγγραφείς της αναγνωρίζουν ως γνήσια τα όσα γράφει ο Hristo Tatarchev στα απομνημονεύματά του, αλλά αντιτάσσουν το επιχείρημα ότι στους κόλπους της Οργάνωσης υπήρχε και μία δεύτερη τάση, η οποία υποστήριζε την ανεξαρτησία της ΕΜΕΟ και αντιτασσόταν σε κάθε ιδέα συνεργασίας με τις κυβερνήσεις των γειτονικών χριστιανικών κρατών, συμπεριλαμβανομένης και της Βουλγαρίας. Το βασικό αντεπιχείρημα των Σλαβομακεδόνων ιστορικών στην προσπάθεια ανασκευής των βουλγαρικών ισχυρισμών είναι ότι η τάση αυτή, η οποία αντιπροσωπευόταν από τον Ivan H. Nikolov, ήταν η επικρατέστερη μεταξύ των μελών και κατά συνέπεια προσέδιδε τον κυρίαρχο εθνικό χαρακτήρα στην Οργάνωση. Οι Σλαβομακεδόνες ιστορικοί παραδέχονται παρομοίως ότι το πρώτο καταστατικό της ΕΜΕΟ είχε βασισθεί σε εκείνο της Βουλγαρικής Επαναστατικής Επιτροπής του 1874 και ο όρος «βουλγαρικός» χα-

19. *Istorija na Makedonskiot narod. Kniga vtora, ó.π., σσ. 176 και 180.*

20. Tsanko T. Hristov, *Revolucionernite sudori na VMRO (1893-1912 g.)* (= Τα επαναστατικά δικαστήρια της ΕΜΕΟ), Skopje 1951, σ. 7· Ivan Katarzhev, *Serskiot okrug od kresnenskoto vostanie do mladoturskata revolutsija -natsionalno-politichki borbi* (= Η περιοχή των Σεργών από την εξέγερση της Κρέσνας ως τη νεοτουρκική επανάσταση —εθνικοί και πολιτικοί αγώνες—), Skopje 1968, σσ. 100-102· του ίδιου, «The formation and the activities of VMRO up to the Ilinden uprising», στο: Mihailo Apostolski (επιμ.), *From the past of the Macedonian people*, Skopje 1969, σσ. 125 και 127· Dimitar Dimenski, *Makedonskoto natsionalnoosvoboditelno dvizhenie vo Bitolskiot vilaiet (1893-1903)* (= Η Μακεδονική εθνικοαπελευθερωτική κίνηση στο βιλαέτι Μοναστηρίου), Skopje 1981, σ. 140· Dimitar Mitrev, *Pirinska Makedonija* (= Η Μακεδονία του Πιρίν), Skopje 1986, σσ. 31-32.

21. Aleksandar T. Hristov, «Komparativna analiza na drzhavnopravnata kontseptsija na makedonskoto revolutsionerno dvizhenie i ASNOM (1878-1941)» (= Συγκριτική ανάλυση της κρατικο-νομικής σύλληψης του μακεδονικού επαναστατικού κινήματος και η ASNOM), στα πρακτικά συνεδρίου του 1984 στα Σκόπια υπό την επιμέλεια του Mihailo Apostolski: *ASNOM vo sozdavaneto na drzhavata na makedonskiot narod* (= Η ASNOM στη συγκρότηση του κράτους του μακεδονικού λαού), Skopje 1987, ιδίως σσ. 25, 27 και 30.

ρακτήριζε την επωνυμία της Κ.Ε. της Οργάνωσης, αλλά τονίζουν ότι αυτό ουδόλως έχει σχέση με τους πραγματικούς της σκοπούς και ότι η ιδέα της προσάρτησης της Μακεδονίας στη Βουλγαρία ήταν ξένη επιρροή των βουλγαρικών αστικών σοβινιστικών κύκλων, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν τις προσπάθειες του μακεδονικού λαού για ελευθερία²². Κατ' ακολουθία, η Σλαβομακεδονική ιστοριογραφία καταλήγει ότι μέλη της Οργάνωσης ήταν τόσο Βούλγαροι όσο και «Μακεδόνες» με την εθνική σημασία του όρου, υπονοώντας ότι οι τελευταίοι ήταν η πλειοψηφία στους κόλπους της²³. Ως πλέον αντιπροσωπευτικές της ιδεολογίας της ΕΜΕΟ θεωρούνται οι πρόνοιες του καταστατικού που συντάχθηκε από το Β' Συνέδριο της επαναστατικής επιτροπής Θεσσαλονίκης το 1905, όπου απουσιάζει ο εθνικός όρος «Βούλγαρος» και στο 5ο άρθρο ορίζεται εναλλακτικά ότι μέλος της Οργάνωσης μπορεί να γίνει κάθε κάτοικος της Ευρωπαϊκής Τουρκίας χωρίς διάκριση φύλου, εθνικότητας, θρησκευμάτων και πολιτικών πεποιθήσεων²⁴. Η επίσημη Γιουγκοσλαβική ιστοριογραφία απηχούσε, ασφαλώς, τη σλαβομακεδονική άποψη, θεωρούσε την ΕΜΕΟ ως το μακεδονικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και απέδιδε αφοριστικά όποιες φιλοβουλγαρικές τάσεις στους κόλπους της στον πολιτικό ομορτισμό των μελών της παρά στις πραγματικές τους πεποιθήσεις²⁵. Αντίθετα, οι Σέρβοι (π.χ. Djoko Slijepčević) και οι Κροάτες (π.χ. Ivo Banac) της διασποράς υποστήριζαν τη βουλγαρική εκδοχή, δηλαδή ότι το αυτονομιστικό κίνημα στη Μακεδονία ήταν βουλγαρικής έμπνευσης και έφθαναν μέχρι και του σημείου να αρνούνται ακόμη και την ύπαρξη «μακεδονικού» έθνους²⁶. Η μετακομμουνιστική σλαβομακεδονική ιστοριογραφία απορρίπτει τη μετριοπαθή μαρξιστική-διεθνιστική εκδοχή της *Istorija na Makedonskiot narod* και απηχεί ριζοσπαστικές απόψεις, οι οποίες έχουν σκοπό να τονίσουν περισσότερο τον εθνικό «μακεδονικό» χαρακτήρα της Οργάνωσης. Προς τούτο π.χ. χρησιμοποιεί τον απλουστευτικό όρο «Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση» (*Makedonska Revolucionerna Organizatsija*) παραλείποντας τον όρο «Εσωτερική», υπογραμμίζει τον αντιβουλγαρικό της προσανατολισμό, δεν αναφέρεται καθόλου στα απομνημονεύματα του Τατάρτσεφ και αρνείται την ύπαρξη

22. *Istorija na Makedonskiot narod. Kniga vtora, ó.π., σσ. 161-162, 164, 169.*

23. Pribichevich, ó.π., σ. 122.

24. Manol Pandevski (επιμ.), *Programski i statutari dokumenti na Vnatreshnata Makedonska Revolucionerna Organizatsija (1904-1908)* (= Διοικητικά και καταστατικά έγγραφα της ΕΜΕΟ), Skopje 1998, σσ. 18-19, 34 και 36.

25. Ivan Božić - Sima Ćirković - Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd [1973], σσ. 329-330.

26. Djoko Slijepčević, *The Macedonian Question. The Struggle for Southern Serbia*, μετ. James Larkin, Chicago, Illinois [1958], σσ. 113-142, ιδίως 134, 140-142 και 252, όπου αρνείται την ύπαρξη «μακεδονικού» έθνους· Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, Ithaca and London 1984, σσ. 35, 309 και 314-316.

του προσδιορισμού «βουλγαρική» στην επωνυμία της²⁷.

Ιδιαίτερη σημασία δίδεται εξίσου και από τις δύο εθνικές ιστοριογραφίες (σλαβομακεδονική και βουλγαρική) στην πραγμάτευση της λεγόμενης «εξέγερσης του Ήλιντεν και της Μεταμόρφωσης» (20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1903). Και οι δύο εθνικές ιστοριογραφίες αφιερώνουν μεγάλη έκταση στην εξιστόρηση των γεγονότων, στην ανάλυση της εθνικής της σημασίας και της απήχησής της σε διεθνές επίπεδο²⁸. Η επίσημη Ιστορία της Βουλγαρίας υποστηρίζει ότι όσον αφορά τις στοχεύσεις και τη φύση της η εξέγερση του Ήλιντεν αποτελεί τη μεγάλη εποποιία του βουλγαρικού πληθυσμού της Μακεδονίας και της Θράκης ... (και) κατέχει επιφανή θέση στην ιστορία του βουλγαρικού λαού, είναι ο θεμέλιος λίθος του απελευθερωτικού αγώνα του βουλγαρικού λαού στις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²⁹. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το 1951 ένα μικρό χωριό (πρώην Belitsa) στην περιφέρεια του Μπλαγκόεβγκραντ μετονομάστηκε σε Ilidentsi σε ανάμνηση της εξέγερσης³⁰. Ωστόσο, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το Ήλιντεν δεν είναι για τους Βούλγαρους η κεντρική εθνική επανάσταση —τέτοιος ρόλος έχει αποδοθεί στην Απριλιανή Εξέγερση του 1876—, αλλά χρησιμοποιείται για τη νομιμοποίηση της αλυτρωτικής της πολιτικής που άσκησε (μέχρι το 1944) η Βουλγαρία στον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας.

Κατά πολύ σημαντικότερος είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η εξέγερση του Ήλιντεν στην εθνική μυθολογία των Σλαβομακεδόνων. Το Ήλιντεν αποτελεί τη μόνη άξια λόγου επαναστατική ενέργεια με απελευθερωτικό χαρακτήρα, η οποία μπορεί να νομιμοποιήσει τις διεκδικήσεις του «μακεδονικού έθνους» για μία θέση ανάμεσα στα έθνη του κόσμου που αγωνίστηκαν για την πολιτική τους χειραφέτηση³¹. Οι Σλαβομακεδόνες ιστορικοί εκθειάζουν την Εξέγερση ως την πλέον σημαντική εκδήλωση της θέλησης του υιτόδουλου μακεδονικού λαού για αγώνα και ελευθερία και ως την κορύφωση του («μακεδονικού») εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος³². Η εφήμερη κατάληψη του

27. Blazhe Ristovski, *Istorija na makedonskata natsija* (= Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους), Skopje 1999, σσ. 197-209· του ίδιου, *Macedonia and the Macedonian People*, Vienna-Skopje 1999, σσ. 156-192.

28. Βλ. ενδεικτικά: *Istorija na Makedonskiot narod. Kniga vtora*, ό.π., σσ. 227-254· Pribichevich, ό.π., σσ. 127-131· L. Panajotov, «Ilidensko-preobrazhensko vustanie», στην: *Istorija na Bulgarija*, τ. 7ος, ό.π., σσ. 464-508· Jovan Pavlovski - Mishel Pavlovski, *Macedonia. Yesterday and Today. Makedonija vchera i dnes*, Skopje 1996 (δύγλωσση έκδοση), σσ. 152-157 (αγγλικό κείμενο).

29. Panajotov, ό.π., σ. 508.

30. BAN, *Entsiklopedija Bulgarija*, τόμος 3 (I-L), Sofia 1982, σ. 109.

31. Κωφός, «Ο Μακεδονικός Αγώνας», ό.π., σ. 304.

32. *Istorija na Makedonskiot narod. Kniga vtora*, ό.π., σσ. 253-254· Pribichevich, ό.π., σ. 131· Jovan Pavlovski - Mishel Pavlovski, ό.π., σ. 157. Βλ. τα πρακτικά του συνεδρίου για τα 65 έτη από την εξέγερση του Ήλιντεν που διοργάνωσε το 1968 στην Αχρίδα το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας των Σκοπίων υπό την επιστοαία του Mihailo Apostolski: *Institut na Natsionalna*

Κρουσόβου από τους αντάρτες της ΕΜΕΟ και η διακήρυξη μιας υποτυπώδους σοσιαλιστικής δημοκρατίας εκεί προβάλλεται από τους Σλαβομακεδόνες ως απόδειξη της *επιθυμίας των Μακεδόνων για δημιουργία εθνικού κράτους*³³, δηλαδή ως ένα πρώτο, εμβρυώδες αυτόνομο «Μακεδονικό» εθνικό κράτος-προκάτοχο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας που ιδρύθηκε το 1944³⁴. Προκειμένου να διαφοροποιηθούν τυπικά από τους Βουλγάρους, οι Σλαβομακεδόνες επέλεξαν (το 1944) ως ημέρα ανακήρυξης της εθνικής ανεξαρτησίας και μνήμης τη 2α Αυγούστου, δηλαδή σύμφωνα με το νέο ημερολόγιο, ενώ οι Βούλγαροι συνεχίζουν να εορτάζουν το Ήλιντεν σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο (την 20η Ιουλίου)³⁵.

Η ελληνική ιστοριογραφία από την πλευρά της προκρίνει τη βουλγαρική υπόθεση, θεωρεί την ΕΜΕΟ ως βουλγαρική οργάνωση και υποστηρίζει ότι το αυτονομιστικό της σύνθημα *η Μακεδονία στους Μακεδόνες* δεν ήταν παρά «εντελώς συμβολικό» τέχνασμα της βουλγαρικής προπαγάνδας, η οποία στόχευε μακροπρόθεσμα στην προσάρτηση της Μακεδονίας στο βουλγαρικό κράτος³⁶. Σε μία μόνο περίπτωση υποστηρίζεται η σλαβομακεδονική άποψη ότι η

Istorija, Ilinden 1903. Materiali od simpozijumot po povod 65-godishnata od ilidenskoto vostanie odrzhan na 27, 28 i 29 Maj 1968 god. vo Ohrid, Skopje 1970, και τις σσ. 6-7 από την εισαγωγή του τόμου: Ljuben Lape, *Izveshtai od 1903 godina na srpskite konsuli, mitroliti i uchilishni inspektori vo Makedonija* (= Εκθέσεις του 1903 των Σέρβων προξένων, μητροπολιτών και σχολικών επιθεωρητών στη Μακεδονία), Skopje 1990.

33. J. Pavlovski - M. Pavlovski, *ό.π.*, σσ. 155 και 157.

34. Βλ. τα πρακτικά συνεδρίου του 1964 για τα 20 χρόνια από το σχηματισμό του «μακεδονικού» εθνικοαπελευθερωτικού μετώπου (ASNOM): *Institut na Natsionalna Istorija, Rasvitok na drzhavnosta na makedonskiot narod* (= Εξέλιξη της κρατικής συγκρότησης του «μακεδονικού» λαού), Skopje 1966, σσ. 30-31, 89 και 491, όπου η ASNOM παρουσιάζεται ως συνέχεια της ΕΜΕΟ και της εξέγερσης του Ήλιντεν.

35. Βλ. ενδεικτικά: *Istorija na Bulgariija*, τ. 7, *ό.π.*, σ. 486· J. Pavlovski - M. Pavlovski, *ό.π.*, σ. 153· Vera Veskovich-Vangeli, «The national identity of Macedonia between the past and the present», στον συλλογικό τόμο: Stefano Bianchini and Marco Dogo (εκδ.), *The Balkans. National identities in a historical perspective*, Ravenna 1998, σ. 126.

36. Βλ. ενδεικτικά: Γ. Χ. Μόδης, *Μακεδονικός Αγών και Μακεδόνες Αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη 1950, σσ. 29-59· George B. Zotiades, *The Macedonian controversy*, Θεσσαλονίκη 1961², σσ. 15 και 22-23· Kofos, *ό.π.*, σσ. 26-27· Παύλος Α. Τσάμης, *Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 49-54, ιδίως σσ. 38 και 47· Martis, *ό.π.*, σσ. 98-99· Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η Μακεδονία Μετά Τον Μακεδονικό Αγώνα Και Μία Ιστορική Αναδρομή (πρόλογος Παν. Κανελλόπουλου)*, Αθήνα 1985, σ. 11· Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904)*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 135, 197 και 208· του ίδιου, *Νεότερη Ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912). Από τη γένεση του νεοελληνικού κράτους ως την απελευθέρωση*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 203 και 231· του ίδιου, *Μακεδονικός Αγώνας. Η ένοπλη φάση 1904-1908 (πρόλογος Douglas Dakin)*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 50 και 166· του ίδιου, *Το Μακεδονικό Ζήτημα. Γένεση-Διαμόρφωση-Λύση. Τόμος Α΄ Τουρκοκρατία (1856-1912)*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 177-178· Σαράντος Καργάκος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, Αθήνα 1992, σ. 64· Κώστας Α. Μπράμος, *Σλαβική προπαγάνδα και επαναστατική δράση στη Μακεδονία*, Αθήνα 1992, σσ. 29 και 32· Μαυλιένα Κόππα, *Μία εϋθραστη Δημοκρατία. Η πρώτη Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον*, Αθήνα 1994, σσ. 33-

ΕΜΕΟ προπαγάνδιζε μία νέα εθνική ταυτότητα, εκείνη του «Μακεδόνα», και προωθούσε ένα πρόγραμμα εθνικής απελευθέρωσης³⁷. Η πλέον ψύχραιμη προσέγγιση του ζητήματος εκφράζεται από τον Μαζαράκη-Αινιάν, ο οποίος προσδιορίζει την ΕΜΕΟ ως μία εθνικιστική οργάνωση ξεχωριστή από την Εξαρχία, με τη συμμετοχή πολλών δασκάλων, που έτεινε να πάρει στα χέρια της τη σλαβική κίνηση στη Μακεδονία, η οποία στόχευε κατά κύριο λόγο στην απελευθέρωση από τους Τούρκους και δύσκολα δεχόταν διαταγές από τους Βερχοβιστές (Ανώτατη Επιτροπή) της Σόφιας³⁸. Η ίδια εφεκτική στάση ως προς την εθνική ταυτότητα των δύο Οργανώσεων (ΕΜΕΟ και Ανώτατης Επιτροπής) τηρείται και από την Καρακασίδου, η οποία τις περιγράφει αόριστα ως τα φιλοσλαβικά πολιτικά κινήματα στη Μακεδονία³⁹. Παράλληλα, η Καρακασίδου ορθώς παρατηρεί ότι η ελληνική ιστοριογραφία έχει μειώσει την ιστορική σημασία της εξέγερσης του Ήλιντεν, υποβαθμίζοντάς την στο επίπεδο μίας τοπικής αναταραχής⁴⁰. Πράγματι, οι Έλληνες ιστορικοί συγγραφείς περιγράφουν το Ήλιντεν ως το περιορισμένης εκτάσεως και δράσεως κίνημα των Βουλγάρων, οι οποίοι με μακεδονικά συνθήματα επιδίωκαν τη βουλγαρική κατάκτηση⁴¹. Ορισμένες φορές διατυπώνεται και η ακραία άποψη ότι το Ήλιντεν ήταν μία ατυχήσασα ψευδεπαναστάσις, διότι ήτο τεχνητόν δημιούργημα χωρίς λαϊκά ερείσματα και είχε επιβληθεί με τη βία στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας⁴². Παρά το ότι η ελληνική βιβλιογραφία, όπως αποδεικνύεται παρακάτω, βρίσκεται πλησιέστερα στην ιστορική πραγματικότητα από τη δυτική, είναι εμφανές ότι και σε αυτήν η προσέγγιση του ζητήματος παρουσιάζει ορισμένες αδυναμίες. Οι απόλυτοι ισχυρισμοί περί βουλγαρικού εθνικού χαρακτήρα της ΕΜΕΟ και του Ήλιντεν, χωρίς να εξετάζονται οι επιμέρους τάσεις που υπήρχαν στους κόλπους της, δίνουν την εντύπωση ότι υπάρχει η επιδίωξη να αποδομηθεί ο εθνικός μύθος των Σλαβομα-

35. Βλ. σχετικά την κριτική της Αγγελικής Κωνσταντακοπούλου στη σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία για το Μακεδονικό: «Ιστοριογραφικά ζητήματα στη σημερινή συγκυρία», *Σύγχρονα Θέματα* 50-51 (Ιανουάριος-Ιούνιος 1994) 11-23.

37. Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωσις...». Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά Θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα 1999, σσ. 197-198.

38. Ι. Κ. Μαζαράκη-Αινιάν, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1981, σσ. 15 και 18.

39. Καρακασίδου, *ό.π.*, σ. 101.

40. *Ο.π.*, σ. 102.

41. Καργάκος, *ό.π.*, σ. 84· Στέφανος Τσαπάρας, *Μακεδονία και Μακεδονικό Πρόβλημα*, Αθήνα 1996, σ. 98.

42. Κωνσταντίνος Αλ. Βακαλόπουλος, «Το πολιτικό καθεστώς του ελληνισμού της Μακεδονίας στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904)», *Πρακτικά του συμποσίου: Ο Μακεδονικός Αγώνας. Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη - Φλώρινα - Καστοριά - Έδεσσα. 28 Οκτωβρίου - 2 Νοεμβρίου 1984*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 47· του ίδιου, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, *ό.π.*, σ. 184· Μπράμος, *ό.π.*, σσ. 45 και 49.

κεδόνων, με το σκεπτικό ότι είναι ευκολότερο για την Ελλάδα να αντιμετώπισει έναν αντί δύο αντίπαλους εθνικισμούς. Στην περίπτωση του Μακεδονικού Ζητήματος οι Έλληνες λόγιοι φαίνεται να προτιμούν να αντιμετωπίσουν τον παλαιότερο κατεστημένο εθνικισμό, δηλαδή τον βουλγαρικό⁴³.

Πολύ περισσότερες αδυναμίες και αντιφάσεις παρουσιάζει η προσέγγιση του θέματος από τη δυτική ιστοριογραφία. Κατά την εποχή του Μεσοπολέμου οι περισσότερες δημοσιεύσεις που κυκλοφορούσαν στη Δύση ήταν Βαλκάνιων συγγραφέων, κυρίως Βουλγάρων και Σέρβων, όπως του Georgevitch (1918)⁴⁴ και του Christ Anastosoff (1938)⁴⁵, οι οποίοι απηχούσαν απόψεις εννοϊκές προς τη σημερινή βουλγαρική εκδοχή των πραγμάτων⁴⁶ — ο Anastosoff είχε διατελέσει άλλωστε γραμματέας της μεσοπολεμικής ΕΜΕΟ και δεξί χέρι του Ivan Mihailov (Ivancho)⁴⁷. Περισσότερο προβληματισμένη αλλά και με αντιφάσεις είναι η παρουσίαση της υπόθεσης από τον Georgevitch. Ο Σέρβος συγγραφέας παραδέχεται ότι η ΕΜΕΟ ιδρύθηκε από Βούλγαρους, αλλά επισημαίνει ότι η Οργάνωση περιελάμβανε και πολλούς «Μακεδόνες», οι οποίοι είχαν εξαγοραστεί από το βουλγαρικό χρήμα⁴⁸. Στο κείμενο του Georgevitch ο όρος «Μακεδόνες» ακολουθεί την εκδοχή του Cvijić και περιγράφει τους σλαβόφωνους χριστιανούς κατοίκους της Μακεδονίας χωρίς ξεκάθαρη εθνική συνείδηση. Αντίθετα, στο έργο του Anastosoff ο όρος «Μακεδόνες» έχει αποκλειστικά γεωγραφική σημασία και ταυτίζεται εννοιολογικά με τον βουλγαρικό πληθυσμό της Μακεδονίας⁴⁹. Παρ' ότι αναγνωρίζει ότι η ιδέα της προσάρτησης της Μακεδονίας και της Θράκης στη Βουλγαρία, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, είχε περιορισμένη απήχηση σε ορισμένα άτομα από την ηγετική της ομάδα της Οργάνωσης, ο συγγραφέας καταλήγει ότι η ΕΜΕΟ αποτελούνταν από μαχητικούς, άγρυπνους και άφοβους Βουλγαρομακεδόνες⁵⁰.

43. Βλ. την άκρως απορριπτική στάση απέναντι στο σλαβομακεδονικό εθνικισμό στο άρθρο του Evangelos Kofos, «The Macedonian Question: The politics of mutation», *Balkan Studies* 27/1 (1986) 157-172, ιδίως σσ. 152 και 164 (στο εξής: «The Macedonian Question»), όπου γίνεται λόγος για «μεταμόρφωση» (*mutation process*) των Σλαβομακεδόνων από Βουλγάρους σε «Μακεδόνες» με την εθνική σημασία του όρου.

44. T. R. Georgevitch, *Macedonia*, London - New York 1918.

45. Christ Anastosoff, *The Tragic Peninsula. A history of the Macedonian movement for independence since 1878 with 10 maps, 36 illustrations and a research bibliography on the Balkans*, St. Louis, Mo. (USA) 1938 (στο εξής: *Tragic Peninsula*).

46. Για τις βουλγαρικές θέσεις στο Μακεδονικό του Μεσοπόλεμου βλ. ενδεικτικά το έντυπο της Comité National de l' Union des Associations des Émigrés Macédoniens en Bulgarie, *Aperçu historique de la Question macédonienne*, Sofia 1928.

47. Troebst, *Bulgarisch-jugoslawische Kontroverse*, ό.π., σ. 202.

48. Georgevitch, ό.π., σ. 155.

49. Anastosoff, *Tragic Peninsula*, ό.π., σσ. 43-44.

50. Ό.π., σσ. 22 και 47.

Οι μόνοι αξιόλογοι Δυτικοί μελετητές του Μακεδονικού στον Μεσοπόλεμο είναι οι Reiss (1924) και Swire (1939). Στο κείμενο του Reiss ο όρος «Μακεδόνες» έχει γεωγραφική σημασία, αλλά ο συγγραφέας δεν υιοθετεί άκριτα τη βουλγαρική θέση περί της εθνικής ταυτότητας των σλαβοφώνων της Μακεδονίας και παρατηρεί ότι ακόμη και οι Μακεδόνες μετανάστες στη Βουλγαρία ποτέ δεν αφομοιώθηκαν πλήρως από την κυρίαρχη εθνότητα της χώρας⁵¹. Πάντως, ο Reiss περιγράφει την κομιτατζιδική δράση αδιακρίτως ως βουλγαρική⁵² και αναφορικά με την ΕΜΕΟ σημειώνει ότι επιδίωκε ορισμένης μορφής αυτονομία για τη Μακεδονία στα πλαίσια μίας ομοσπονδίας με τη Βουλγαρία⁵³. Παρόμοιες απόψεις με τον Reiss διατυπώνουν την ίδια χρονιά (1930) ο Jacques Ancel στη φυσική και ανθρωπολογική γεωγραφία της Μακεδονίας και ο Henry Day στα απομνημονεύματά του: ο πρώτος προσδίδει στον όρο «Μακεδόνες» γεωγραφική σημασία και συνδέει την ΕΜΕΟ με τη βουλγαρική πολιτική⁵⁴, ενώ ο δεύτερος κάνει λόγο μόνο για Βούλγαρους και Σέρβους (όχι «Μακεδόνες») κομιτατζήδες⁵⁵. Ο Swire είναι ο πρώτος Δυτικός ιστοριογράφος ο οποίος διατυπώνει ανοικτά τη θέση ότι η ΕΜΕΟ ήταν *μακεδονική εθνική οργάνωση* και επιδίωκε να δημιουργήσει *μία μακεδονική εθνική παιδεία και ένα μακεδονικό εθνικό αίσθημα*⁵⁶, δηλαδή ότι αντιπροσώπευε έναν αυτοτελή «μακεδονικό» εθνικισμό. Ο όρος «Μακεδόνες» έχει στο κείμενο του Swire κατά κανόνα στενότερη σημασία απ' ό,τι στον Reiss και προσδιορίζει τους σλαβοφώνους της Μακεδονίας⁵⁷, αν και σε ένα χωρίο είναι καθαρά γεωγραφικός και αναφέρεται σε όλους τους κατοίκους της περιοχής ανεξάρτητα από γλώσσα (*non-Slav Macedonians*)⁵⁸. Γενικότερα όμως, ο Swire δεν έχει απολύτως αποκρυσταλλωμένη εικόνα για την εθνική φυσιογνωμία της ΕΜΕΟ και υποπίπτει σε αντιφάσεις, π.χ. υποστηρίζει αφενός ότι η Εσωτερική Οργάνωση δεν εξυπηρετούσε βουλγαρικά συμφέροντα και είχε αντιταχθεί σθεναρά στην αφομοιωτική πολιτική της Βουλγαρίας⁵⁹, αλλά αφετέρου χαρακτηρίζει τις ένοπλες διαμάχες της με την Ανώτατη Επιτροπή ως *αδελφοκτόνο ανταρτοπόλεμο*⁶⁰.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο πολλοί περισσότεροι Δυτικοί ιστορικοί ασχολήθηκαν με το αντικείμενο και —παρά τα περί του αντιθέτου λεγό-

51. R. A. Reiss, *The Comitadji Question in Southern Serbia*, London 1924, σσ. 2 και 4.

52. *Ο.π.*, σ. 2.

53. *Ο.π.*, σ. 5.

54. Jacques Ancel, *La Macédoine. Son évolution contemporaine*, Paris 1930, σσ. 15 και 211.

55. Henry C. Day, *Macedonian memoirs*, London 1930, σ. 21.

56. J. Swire, *Bulgarian conspiracy*, London 1939, σ. 75.

57. *Ο.π.*, σσ. 22 και 82.

58. *Ο.π.*, σ. 74.

59. *Ο.π.*, σσ. 22 και 76.

60. *Ο.π.*, σ. 84.

μενα—⁶¹ υιοθέτησαν κατά κανόνα τη σλαβομακεδονική εκδοχή των πραγμάτων. Γενικώς όμως τα συμπεράσματά τους είναι υπεραπλουστευτικά, καθώς δεν βασίζονται σε εκτενή ανάγνωση των πηγών και παρατηρείται αδυναμία στην προσέγγιση του πολύπλοκου χαρακτήρα της βαλκανικής πραγματικότητας. Η αβασάνιστη υιοθέτηση της σλαβομακεδονικής εκδοχής μπορεί κάλλιστα να αποδοθεί σε πολιτικούς υπολογισμούς και συγκεκριμένα στην επιδίωξη των Δυτικών να κολακεύσουν τον Τίτο. Ως πρώτο τυπικό παράδειγμα αναφέρουμε τον Hugh Seton-Watson (1945), ο οποίος κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στους «Βούλγαρους εθνικιστές» και τους «Μακεδόνες αυτονομιστές» και υποστηρίζει ότι η ΕΜΕΟ διακήρυττε πως οι Σλαβομακεδόνες δεν είναι ούτε Βούλγαροι, ούτε Σλάβοι αλλά ένας ξεχωριστός κλάδος της Σλαβικής φυλής⁶². Η βαθιά γνώστης των Βαλκανίων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου Elisabeth Barker (1950) χαρακτηρίζει την ΕΜΕΟ ως έναν αυθεντικότερο (από την Ανώτατη Επιτροπή) μακεδονικό σχηματισμό και τους Gruen και Delchev ως «Μακεδόνες» με την εθνική σημασία του όρου⁶³. Ο Wilkinson (1951), παρ' ότι παραπέμπει σε βουλγαρική βιβλιογραφία (Mihailoff⁶⁴, Anastasoff⁶⁵) και πιθανολογεί ότι η Βουλγαρία υποκινούσε το «μακεδονικό αυτονομιστικό κίνημα», διατυπώνει την άποψη ότι η ΕΜΕΟ δεν ήταν «αμιγώς βουλγαρική» οργάνωση⁶⁶. Ακόμη και ο ελληνιστής Douglas Dakin, ενώ στην παρουσίαση των βρετανικών διπλωματικών πηγών (1961) κάνει λόγο μόνο για Βούλγαρους επαναστάτες⁶⁷, στην ιστορία του ελληνικού Μακεδονικού Αγώνα (1966) δεν υιοθετεί την ελληνική επιχειρηματολογία και διατυπώνει τη θέση ότι το σύνθημα η Μακεδονία στους Μακεδόνες δήλωνε πως οι «Μακεδόνες» ήταν ξεχωριστή εθνότητα⁶⁸ και χαρακτηρίζει κατά πρωτότυπο τρόπο την ΕΜΕΟ ως

61. Βλ. Kofos, «The Macedonian Question», ό.π., σ. 162, όπου υποστηρίζει ότι οι «αδέκα-στοι» Δυτικοί ιστορικοί δεν αποδέχθηκαν τις νέες θεωρίες της γιουγκοσλαβικής ιστοριογραφίας (the novel theories were hardly convincing to impartial foreign scholars), υπομνηματίζοντας μόνο τον Troebst, *Bulgarisch-jugoslawische Kontroverse*, ό.π., σσ. 195-205 (κεφ. VI).

62. Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918-1941*, Cambridge University Press 1945, σσ. 312-313.

63. Elisabeth Barker, *Macedonia. Its Place in Balkan Power Politics*, Westport, Connecticut 1950 (ανατύπωση 1980), σσ. 16-17. Βλ. και αναδημοσίευση με τίτλο: «The origin of the Macedonian dispute», στο συλλογικό τόμο: James Pettifer (εκδ.), *The New Macedonian Question*, London 1999, σσ. 9-10.

64. Michailoff, ό.π.

65. Anastasoff, *Tragic Peninsula*, ό.π.

66. H. R. Wilkinson, *Maps and politics. A review of the ethnographic cartography of Macedonia*, Liverpool 1951, σ. 151.

67. Douglas Dakin, «British Sources concerning the Greek Struggle in Macedonia 1901-1909», *Balkan Studies* 2.1 (1961) 73, 79 και 81 (στο εξής: «British Sources»).

68. Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Thessaloniki 1966 (ανατύπωση 1993), σ. 47.

μεικτό «βουλγαρικό-μακεδονικό κίνημα», με την εθνική σημασία των όρων⁶⁹. Το ίδιο υποστηρίζουν οι Stephen Palmer και Robert King (1971), ότι δηλαδή η αρχική ΕΜΕΟ περιελάμβανε Βουλγάρους και «Μακεδόνες» (: Palmer - King, *ό.π.*, σ. 7). Ο πλέον γνωστός Δυτικός ιστορικός των επαναστατικών κινήματων στη Μακεδονία των αρχών του 20ού αιώνα Duncan Perry (1988) χρησιμοποιεί άφθονο βουλγαρικό αρχειακό υλικό (από τη Σόφια, το Μπλαγκόεβγκραντ και το αρχείο της εξαρχικής μητρόπολης της Δίβρης, που φυλάσσεται στα Σκόπια), αλλά το ερμηνεύει κατά βούληση, π.χ. αντικαθιστά αστήρικτα τους όρους «Βούλγαροι», «βουλγαρικός λαός» και «βουλγαρικός πληθυσμός» που συναντώνται κατά τεκμήριο στο αυθεντικό κείμενο του καταστατικού της ΕΜΕΟ με τον όρο «Σλαβομακεδόνες» (*Slav-Macedonians*)⁷⁰, προφανώς με το άδηλο σκεπτικό ότι ο αληθινός χαρακτήρας της Οργάνωσης ήταν διαφορετικός από αυτόν που δήλωναν οι πηγές και ακολούθως σε ένα χωρίο παρακάτω προσδίδεται στη φράση «Μακεδόνες επαναστάτες» εθνική σημασία⁷¹. Μάλιστα, ο Perry διατυπώνει την ακραία θέση ότι η ΕΜΕΟ «έφραζε» την επεκτατική πολιτική του Ηγεμόνα Φερδινάνδου της Βουλγαρίας στα εδάφη της Μακεδονίας⁷², δηλαδή ότι είχε τρόπον τινά αντιβουλγαρικό προσανατολισμό. Ωστόσο, σχετικά ικανοποιητική είναι η καταληκτική παρατήρησή του ότι η ΕΜΕΟ αποτελεί ένα πρωτότυπο απελευθερωτικό-τρομοκρατικό κίνημα που απαντάται σε αγροτικές προβιομηχανικές κοινωνίες, όπου μία μικρή ομάδα μορφωμένων ανθρώπων απαιτούν μεταρρυθμίσεις με σκοπό ένα ισχυρότερο και δυναμικότερο κράτος⁷³. Ιδιαίτερα ευνοϊκή στάση υπέρ των Σλαβομακεδόνων υιοθετούν στο εν λόγω ζήτημα οι περισσότεροι Δυτικοί πολιτικοί συγγραφείς της δεκαετίας του 1990, οπότε το Μακεδονικό σημείωσε νέα έξαρση, όπως π.χ. ο Loring M. Danforth (1995), ο John Shea (1997) και ο James Pettifer (1999). Συγκεκριμένα, ο Danforth ισχυρίζεται ότι η ίδρυση της ΕΜΕΟ από μία μικρή ομάδα «Μακεδόνων» πατριωτών ήταν ισχυρή επιβεβαίωση της «μακεδονικής» ταυτότητας και της επιθυμίας του «μακεδονικού» λαού να αποκτήσει εθνική ανεξαρτησία και αυτοδιάθεση⁷⁴, αλλά υποπίπτει λίγο παρακάτω στην αντίφαση να αποδεχθεί ότι η ΕΜΕΟ ποτέ δεν αμφισβήτησε τον κατεξοχήν βουλγαρικό χαρακτήρα του πληθυσμού της Μακεδονίας⁷⁵. Ο Shea, παρ' ότι αναγνωρίζει ότι υπήρχαν δύο τάσεις στους κόλπους της ΕΜΕΟ, υπέρ

69. *Ο.π.*, σ. 54.

70. Duncan M. Perry, *The politics of terror. The Macedonian Revolutionary Movements, 1893-1903*, Durham and London 1988, σσ. 65 και 90.

71. *Ο.π.*, σ. 209.

72. *Ο.π.*, σ. 210.

73. *Ο.π.*, σ. 212.

74. Danforth, *ό.π.*, σ. 51.

75. *Ο.π.*, σ. 64.

της ένωσης με τη Βουλγαρία και υπέρ της αυτονομίησης⁷⁶, προσδιορίζει αφοριστικά την Οργάνωση ως την *ακραιφνέστερη ένδειξη διακριτής μακεδονικής ταυτότητας*⁷⁷. Ο συγκεκριμένος συγγραφέας φθάνει, μάλιστα, στο ακραίο σημείο να παραχαράξει τις πηγές και να διαστρεβλώσει πολύ γνωστά γεγονότα, π.χ. σημειώνει ότι ο Tatarchev στα απομνημονεύματά του ετίθετο κατά της ενσωμάτωσης της Μακεδονίας στη Βουλγαρία και παρουσιάζει τον Ivan Mihailov ως «Μακεδόνα» εμικρέ στη Σόφια⁷⁸. Τέλος, ο Pettifer παρέρχεται ως δεδομένο ότι η ΕΜΕΟ του 19ου αιώνα οραματιζόταν μία «Μεγάλη Μακεδονία» και αποτελεί τον προκάτοχο του σύγχρονου κόμματος VMRO-DPMNE (ίδρ. Ιούνιος 1990) του Ljupčo Georgijevski στη FYROM⁷⁹. Συμβιβαστική, αντίθετα, είναι η άποψη που εκφράζει η Alice Ackermann (2000) ότι τα μέλη της ΕΜΕΟ ήταν διχασμένα ανάμεσα στην επιλογή ενός ανεξάρτητου «μακεδονικού» κράτους και της Μεγάλης Βουλγαρίας⁸⁰.

Ασφαλώς, υπάρχουν και εξαιρέσεις στον κανόνα, όπως η Mercia MacDermott (1978, 1988) και η Laura Beth Sherman (1980), οι οποίες είχαν παραμείνει για μακρύ χρονικό διάστημα στη Βουλγαρία και απηχούν τις βουλγαρικές εθνικές απόψεις, π.χ. ότι *οι Βούλγαροι αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού της Μακεδονίας*, οι Gotse Delchev και Jane Sandanski ανήκουν στο *εθνικό μαρτυρολόγιο των Βουλγάρων*, η ΕΜΕΟ είναι η *συνέχεια του 500 ετών αγώνα των Βουλγάρων κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και βασικός σκοπός των ιδρυτών της ήταν η επιθυμία να διατηρηθεί ο εθνισμός του βουλγαρικού πληθυσμού της Μακεδονίας*⁸¹. Τη βουλγαρική οπτική υιοθετούν επίσης οι Sugar και Ledorer (1969)⁸² και ο T. J. Winnifrith (1995), οι

76. John Shea, *Macedonia and Greece. The Struggle to Define a New Balkan Nation*, Jefferson, North Carolina and London 1997, σ. 169.

77. Ο.π., σ. 167. Βλ. και σσ. 170-172, όπου οι Gruev, Delchev και Tatarchev χαρακτηρίζονται ως «μεγάλοι Μακεδόνες επαναστατικοί ήρωες».

78. Ο.π., σσ. 167 και 172.

79. James Pettifer, «The new Macedonian Question», στο: James Pettifer (εκδ.), *The new Macedonian Question*, London 1999, σσ. 19-20 και 25. Για το VMRO-DPMNE βλ. Hugh Poulton, *Who are the Macedonians?*, London 1995, σσ. 173 κ.ε. Janusz Bugajski, *Ethnic politics in Eastern Europe. A guide to Nationality Policies, Organisations and Parties*, New York - London 1995, σσ. 111-112.

80. Alice Ackermann, *Making peace prevail. Preventing violent conflict in Macedonia*, New York 2000, σσ. 54-55.

81. Mercia MacDermott, *Freedom or Death. The life of Gotse Delchev*, London and West Nyack 1978, σσ. ν και 384 και βουλγαρική μετάφραση: *Svoboda ili smurt: biografija na Gotse Delchev*, Sofia 1979, σσ. 5 και 309 της ίδιας, *For Freedom and Perfection. The life of Yane Sandansky*, London 1988· Laura Beth Sherman, *Fires on the Mountain. The Macedonian Revolutionary Movement and the kidnapping of Ellen Stone*, New York (East European Monographs) 1980, σσ. 1 και 7-21.

82. Peter F. Sugar - Ivo J. Ledorer, *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle and London 1969, σσ. 130-131.

οποίοι υποστηρίζουν ότι η ΕΜΕΟ ήταν κατεξοχήν βουλγαρική οργάνωση, ενώ εκείνοι που τάσσονταν υπέρ μιας ανεξάρτητης Μακεδονίας δεν ήταν παρά μία ισχνή μειοψηφία⁸³. Ο διακεκριμένος βουλγαρολόγος R. J. Crampton (1983, 1987) διατυπώνει την ενδιάμεση θέση ότι η ΕΜΕΟ (του 19ου αιώνα) αναγνώριζε τη στενή πολιτισμική συγγένεια μεταξύ των Βουλγάρων και των Σλαβομακεδόνων και σε καμία περίπτωση δεν αποστασιοποιούνταν από τη βουλγαρική κουλτούρα αλλά απέρριπτε την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο βουλγαρικό κράτος⁸⁴. Ο Hugh Poulton (1991¹, 1995) εκφράζει την άποψη ότι η Οργάνωση ήταν διαιρεμένη ανάμεσα σε αυτούς που τάσσονταν υπέρ της ενσωμάτωσης της Μακεδονίας στη Βουλγαρία και σε εκείνους που προέκριναν τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου «μακεδονικού» κράτους⁸⁵, αλλά τονίζει ότι η πλειοψηφία των οπαδών της ήταν Βούλγαροι και οι εξεγερμένοι του Ήλιντεν έφεραν βουλγαρικές σημαίες⁸⁶. Οι συγγραφείς γενικών ιστοριών των Βαλκανίων είναι διαιρεμένοι ανάμεσα σε όσους υποστηρίζουν ότι η ΕΜΕΟ είχε βουλγαρικό χαρακτήρα (Ristelhueber και Jelavich)⁸⁷ και σε όσους —με βάση το σκεπτικό ότι το κύριο σύνθημά της ήταν «η Μακεδονία στους Μακεδόνες»— τη θεωρούν ως εθνική «μακεδονική» απελευθερωτική οργάνωση, η οποία αντιτασσόταν στον βουλγαρικό επεκτατισμό (Stavrianos, Djordjević και Fischer-Galati, Hösch)⁸⁸.

Η μόνη ολοκληρωμένη μονογραφία που βασίστηκε σε σφαιρική εξέταση της βαλκανικής βιβλιογραφίας και σε εκτενή μελέτη δυτικών διπλωματικών πηγών —γαλλικών και αυστριακών— είναι το έργο της Nadine Lange-Akhund (1998), δημοσιευμένο σε μετάφραση στη σειρά των East European Monographs⁸⁹. Η συγγραφέας επικέντρωσε το ενδιαφέρον της στη δράση της ΕΜΕΟ μέχρι την κήρυξη της επανάστασης των Νεότουρκων (1908) σε σχέση με την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και το σχέδιο μεταρρυθμίσεων του Μύτ-στεγκ (Οκτώβριος 1903). Ήδη από τον πρόλογο η Lange-Akhund διατυπώνει

83. T. J. Winniffrith, *Shattered Eagles. Balkan Fragments*, London 1995, σ. 119.

84. Richard J. Crampton, *Bulgaria 1878-1918. A history*, New York 1983, σσ. 236-237· του ίδιου, *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press 1987, σσ. 45 και 48-49.

85. Hugh Poulton, *The Balkans. Minorities and States in Conflict*, London 19932 (ανατύπωση 1994), σσ. 47-49 (στο εξής: *The Balkans*)· του ίδιου, *Who are the Macedonians?*, ό.π., σσ. 53-54.

86. Poulton, *Who are the Macedonians?*, ό.π., σσ. 55 και 57.

87. René Ristelhueber, *Histoire des peuples balkaniques*, Paris 1950, σσ. 252-253· Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Twentieth Century*, τ. 2, Cambridge University Press 1983¹, σσ. 93-94.

88. L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1959, σ. 520· Dimitrije Djordjević - Stephen Fischer-Galati, *The Balkan revolutionary tradition*, New York 1981, σσ. 178-179 και 190· Edgar Hösch, *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, München 1988 (ανατύπωση 1999), σ. 181.

89. Nadine Lange-Akhund, *The Macedonian Question, 1893-1908 from western sources* (μετ. από τα γαλλικά: Gabriel Topor), New York 1998.

τη βασική θέση της ότι η ιστορία του μακεδονικού (με την εθνική σημασία του όρου)⁹⁰ κινήματος έχει λανθασμένα αφομοιωθεί ή συγχυστεί με το βουλγαρικό κίνημα εξαιτίας των δεσμών που υπήρχαν μεταξύ των ηγετών των δύο κινήματων και δηλώνει ότι επιδίωξη της είναι να τονίσει τις βασικές διαφορές της ΕΜΕΟ από την Ανώτατη Επιτροπή αναφορικά με την *ιδεολογία, τους σκοπούς και τις μεθόδους*⁹¹. Αν και η συγγραφέας παραδέχεται ότι το ιστορικό πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας της ΕΜΕΟ είναι δύσκολο να επιλυθεί (*this historical problem... is difficult to solve*) και μάλιστα αναγνωρίζει ότι με βάσει τις ξένες διπλωματικές πηγές τα πορίσματα των Βουλγάρων ιστορικών (Pandev) φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη πιστότητα από εκείνα των Σλαβομακεδόνων (Katardziew)⁹², ωστόσο ισχυρίζεται ότι η ΕΜΕΟ ήταν «μακεδονική οργάνωση», καθώς οι δύο επιφανέστεροι ηγέτες της, D. Gruen και G. Delchev, τάσσονταν υπέρ της απελευθέρωσης της περιοχής χωρίς ξένη ανάμιξη⁹³. Επίσης, η συγγραφέας αποδίδει κατά πρωθύστερο τρόπο στους όρους «μακεδονικός», «Μακεδόνες» (*Macedonians*) και «Σλαβομακεδόνες» (*Macedo-Slavs*) εθνική σημασία⁹⁴, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι στα λίγα παρατιθέμενα από την ίδια χωρία από (γαλλικά και αυστριακά) διπλωματικά έγγραφα απαντάται αποκλειστικά ο όρος «Βούλγαροι»⁹⁵, ότι η φιλοεξαρχική δράση της ΕΜΕΟ χαρακτηρίζεται από Αυστριακό πολιτικό ως *εκδήλωση αποκλειστικά βουλγαρικού εθνικισμού*⁹⁶ και σε μία παρατιθέμενη διακήρυξη της ΕΜΕΟ, εκδεδομένη κατά την εξέγερση του Ήλιντεν (1903), οι Βούλγαροι αποκαλούνται «όμαιμοι αδελφοί» («blood brothers»)⁹⁷. Επιπλέον, το συμπέρασμα της συγγραφέως ότι η ΕΜΕΟ *επιχείρησε να δημιουργήσει την έννοια μιας Μακεδονικής εθνότητας*⁹⁸ έρχεται σε μερική αντίφαση με την εκτίμησή της, που διατυπώνει σε επόμενο χωρίο, ότι στους κόλπους της ΕΜΕΟ εκτός από την αριστερίζουσα ομάδα, η οποία τασσόταν υπέρ της διεθνιστικής αλληλεγγύης μεταξύ των εθνικών ομάδων που κατοικούσαν στην περιοχή, υπήρχε και μία συντηρητική τάση, η οποία έστεργε την ένωση της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία⁹⁹. Είναι εμφανές ότι το πόνημα της Lange-Akhund χαρακτηρίζεται από πολλές ατέλειες και αντιφάσεις και τελικώς δεν μπορεί να δώσει πειστική ερμηνεία του προβλήματος.

90. Σημείωση του γράφοντος.

91. Lange-Akhund, *ό.π.*, σσ. vii-viii.

92. *Ο.π.*, σ. 39.

93. *Ο.π.*, σ. 37.

94. *Ο.π.*, βλ. ενδεικτικά σσ. 44-45 και 131 (*Macedonian cause*).

95. *Ο.π.*, σ. 131.

96. *Ο.π.*, σ. 204.

97. *Ο.π.*, σ. 134.

98. *Ο.π.*, σ. 66.

99. *Ο.π.*, σ. 231.

Κατά τη γνώμη του γράφοντος, το ζήτημα της ΕΜΕΟ το προσεγγίζει με τον πλέον υπεύθυνο και τεκμηριωμένο τρόπο ο Fikret Adanir στη μελέτη του για το Μακεδονικό Ζήτημα (1979)¹⁰⁰. Ο συγγραφέας συνδέει το ζήτημα της ΕΜΕΟ με αυτό της ταυτότητας των Σλαβομακεδόνων, εάν δηλαδή ήταν Βούλγαροι, Σέρβοι ή διαφορετικός λαός με ιδιαίτερη εθνική συνείδηση¹⁰¹. Αναγνωρίζει ότι η εθνική ταυτότητα της ΕΜΕΟ είναι πολύπλοκο ζήτημα και δεν είναι δυνατό να διαλευκανθεί πλήρως, αλλά σημειώνει ότι με βάση τις αυστρου-ουγγικές πηγές η Οργάνωση είχε μέχρι το 1902 την ονομασία «Βουλγαρική Μακεδονο-Αδριανουπολίτικη Επαναστατική Επιτροπή», στοιχείο το οποίο δικαιώνει τους Βουλγάρους ιστορικούς (K. Pandev)¹⁰². Επίσης, οι ίδιες πηγές και ο ευρωπαϊκός Τύπος τεκμηριώνουν κατά τον συγγραφέα ότι η εξέγερση του Ήλιντεν ήταν «βουλγαρική εθνική πράξη», καθώς οι επαναστάτες έψαλλαν βουλγαρικά εθνικιστικά τραγούδια και έφεραν βουλγαρικές σημαίες¹⁰³. Γενικώς, η μετριοπαθής προσέγγιση και ορθολογική χρήση των πηγών προσδίδουν αυξημένη πιστότητα στους ισχυρισμούς του συγγραφέα.

Προκειμένου να σχηματίσει ο σύγχρονος μελετητής προσωπική και απροκατάληπτη εικόνα σχετικά με την προπολεμική ΕΜΕΟ (1893-1912), θα πρέπει ασφαλώς να ανατρέξει στις πρωτογενείς πηγές της εποχής, στα καταστατικά της Οργάνωσης, στα απομνημονεύματα των πρωταγωνιστών, στα προξενικά έγγραφα και στα περιηγητικά κείμενα της σχετικής περιόδου. Πρέπει να τονιστεί ότι μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους το πολιτικό καθεστώς της Μακεδονίας άλλαξε ριζικά και μαζί της η φυσιογνωμία της ΕΜΕΟ. Συγκεκριμένα ο Ινο Βανας θέτει το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1918) ως το σημείο-καμπή στην αποστασιοποίηση των Σλαβομακεδόνων από τον βουλγαρικό εθνικισμό¹⁰⁴. Βεβαίως, όπως διευκρινίστηκε στην εισαγωγή, η παρούσα συγγραφή δεν επιδιώκει σε καμία περίπτωση να εξαντλήσει το θέμα ούτε να φθάσει σε μια «αντικειμενική αλήθεια» του προβλήματος. Άλλωστε και μόνο η περιορισμένη έκταση ενός άρθρου δεν επιτρέπει κάτι ανάλογο. Ωστόσο, θα διατυπωθούν κάποιες σκέψεις, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν έστω και κατ' ελάχιστο στην καλύτερη κατανόηση της ιστορικής πραγματικότητας. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν τα προαναφερθέντα απομνημονεύματα του πρώτου προέδρου της ΕΜΕΟ Hristo Tatarchev, οι αναμνήσεις ενός Αμερικανού περιηγητή (Arthur D. Howden Smith), ο οποίος συμβίωσε με τους αντάρτες της

100. Fikret Adanir, *Die Makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*, Wiesbaden 1979.

101. *Ο.π.*, σσ. 111-112.

102. *Ο.π.*, σ. 112.

103. *Ο.π.*, σσ. 184-185.

104. Banac, *ό.π.*, σ. 35.

ΕΜΕΟ¹⁰⁵, δημοσιευμένα έγγραφα και απομνημονεύματα Αυστρο-Ούγγρων διπλωματών και μία ενδεικτική εξέταση των βρετανικών προξενικών εκθέσεων που αναπόκειται στο Public Record Office (PRO)¹⁰⁶.

Κατ' αρχήν οφείλει κανείς να επισημάνει ότι τουλάχιστον μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912/13) και τη συνακόλουθη συμπερίληψη των εδαφών της Μακεδονίας και της Θράκης εντός των συνόρων των γειτονικών εθνικών κρατών, οι εθνικές ταυτότητες δεν είχαν παγιωθεί και υπήρχε μεγάλη ρευστότητα στις συνειδήσεις των κατοίκων του αγροτικού χώρου της περιοχής. Κατά συνέπεια, οι ισχυρισμοί του Tatarchev περί *πυκνών βουλγαρικών πληθυσμών της Μακεδονίας*¹⁰⁷ δεν είναι παρά η φαντασική πρόκληση ενός εθνικιστή διανοούμενου. Από την άλλη, ο προαναφερθείς ισχυρισμός του Cvižić (1906) ότι οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας στις αρχές του 20ού αιώνα δεν ήταν διόλου φορείς εθνικών ιδεών στο σύνολό τους φαίνεται εξίσου αναληθής. Η διανόηση των αστικών κέντρων είχε εμπνευσθεί σε μεγάλο βαθμό από τις διάφορες ιδέες δυτικού τύπου και αγωνιζόταν να τις διαδώσει στην ύπαιθρο. Η ΕΜΕΟ ήταν καθαρά εθνικιστική οργάνωση και οι εμπνευστές της ασφαλώς εμπνέονταν από εθνική ιδεολογία. Η σημείωση του πρώτου προέδρου της Κεντρικής της Επιτροπής (Tatarchev) ότι οι ιδρυτές της Οργάνωσης εμπνέονταν από το πανβουλγαρικό ιδεώδες και ότι μέλη της μπορούσαν να γίνουν μόνο Βούλγαροι πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψη στην εκτίμηση της εθνικής φυσιογνωμίας της ΕΜΕΟ¹⁰⁸. Στα απομνημονεύματα του Tatarchev ο όρος «makedonski narod» έχει καθαρά γεωγραφική σημασία και περιγράφει καθένα που είχε γεννηθεί στο γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας ανεξάρτητα από θρησκεία, εκκλησιαστική υπαγωγή ή γλώσσα¹⁰⁹. Είναι σαφές ότι για τον Tatarchev δεν ετίθετο ζήτημα «μακεδονικής εθνότητας» παρά μόνο αλύτρωτων Βουλγάρων. Μάλιστα, μετά την απελευθέρωσή του από τις τουρκικές και εν συνεχεία τις ελληνικές φυλακές (Οκτώβριος 1902) περιόδευσε στη Βουλγαρία, όπου έγινε δεκτός με ενθουσιασμό και αγόρευσε σε ανοικτές συγκεντρώσεις για τα δεινά των Βουλγάρων της Μακεδονίας¹¹⁰.

105. Arthur D. Howden Smith, *Fighting the Turk in the Balkans. An American's Adventures with the Macedonian Revolutionaries*, New York and London 1908.

106. Σχετικά με τα βρετανικά αρχεία για το Μακεδονικό βλ. Dakin, «British Sources», ό.π., 71-84· Β. Κόντης, «Βρετανικά αρχεία σχετικά με το Μακεδονικό Αγώνα», Πρακτικά: Ο Μακεδονικός Αγώνας, Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη - Φλώρινα - Καστοριά - Έδεσσα. 28 Οκτωβρίου - 2 Νοεμβρίου 1984, Θεσσαλονίκη 1987, ό.π., σσ. 273-278.

107. Tatarchev, ό.π., σ. 23.

108. Ό.π., σσ. 25-27.

109. Ό.π., σ. 26.

110. ΑΥΕ, 1902, 1.7, Ν. Φουντούλης προς το διπλωματικό πρακτορείο Σόφιας, εν Φιλιππουπόλει 24 Οκτωβρίου 1902/ αρ. 104 εμπιστευτικό. Εφ. *Nova Zora* (Φιλιππουπόλις) αρ. 27 (24 Οκτωβρίου 1902) σ. 3 και Εφ. *Konstituchija* (Φιλιππουπόλις) αρ. 118 (25 Οκτωβρίου 1902) σσ. 2-3. Στις 30 Αυγούστου 1902 ο Hristo Tatarchev συνελήφθη από τις ελληνικές αρχές και φυλα-

Η ανθρωπολόγος Mary Edith Durham περιηγήθηκε στη Μακεδονία αμέσως μετά την εξέγερση του Ήλιντεν το 1903 και σημειώνει (1920) χαρακτηριστικά ότι η μακεδονική εξέγερση του 1903 ήταν ένα καθαρά βουλγαρικό κίνημα το οποίο είχε ως σκοπό τη δημιουργία της «Μεγάλης Βουλγαρίας»¹¹¹. Ο επίσης ανθρωπολόγος-περιηγητής Henry Noel Brailsford (1906) σημειώνει την ίδια περίπου περίοδο ότι η ΕΜΕΟ ιδρύθηκε από Βουλγαρομακεδόνες (*Macedonian Bulgarians*) και ταυτίζει τον όρο «μακεδονικό κίνημα» με το βουλγαρικό εθνικό κίνημα¹¹². Όπως και στα απομνημονεύματα του Τατάρτσεφ, ο όρος «Μακεδόνες» αναφέρεται στον σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας, ο οποίος για τον Brailsford ήταν βουλγαρικής καταγωγής¹¹³.

Την ίδια θέση διατυπώνει και ο Howden Smith στα απομνημονεύματά του (1908), δηλαδή ότι δεν υπάρχει ξεχωριστή μακεδονική φυλή και ότι ο Βούλγαρος της Μακεδονίας δεν διαφέρει από τον Βούλγαρο της καθαυτό Βουλγαρίας¹¹⁴. Μπορεί κάποιος βάσιμα να αντιπροτείνει ότι τα στοιχεία αυτά είναι υποκειμενικά, με το κύριο επιχείρημα ότι ο Αμερικανός περιηγητής είχε επηρεαστεί από τη βουλγαρική αλυτρωτική προπαγάνδα κατά την παραμονή του στη Σόφια. Είναι, όμως, δύσκολο να αμφισβητηθούν οι απόψεις του για την ΕΜΕΟ, καθώς προέρχονται από άμεση προσωπική εμπειρία και συναστροφή με τους ενόπλους της Οργάνωσης στη Μακεδονία. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ευθέως την Οργάνωση καθώς και την επανάσταση του Ήλιντεν «βουλγαρική»¹¹⁵ και κατατάσσει τους Damjan Gruen, Gotse Delchev, Jane Sandanski και Boris Sarafov στο πάνθεον των Βουλγάρων εθνικών ηρώων¹¹⁶.

Εκτός από τα απομνημονεύματα των κάθε λογής περιηγητών, μία άλλη σημαντική δημοσιευμένη πηγή για το Μακεδονικό είναι η συλλογή από αυτο-ουγγρικά διπλωματικά έγγραφα που έχει εκδοθεί από τον F. R. Bridge σε συνεργασία με το ΙΜΧΑ¹¹⁷. Στις εκθέσεις των προξένων της Δυαδικής Μοναρχίας ο όρος «μακεδονικός» (*mazedonische Bewegung, mazedonische Komitet, mazedonischen Angelegenheiten*) έχει πραγματολογική σημασία και

κίσθηκε στην Αθήνα κατηγορούμενος για το φόνο του ιατρού Αλέκου Σακελλαρίδη από τα Γουβερνιά. Απελευθερώθηκε στα μέσα Οκτωβρίου (Tatarchev, *ό.π.*, σ. 10).

111. M. Edith Durham, *Twenty years of Balkan tangle*, London 1920, σ. 92.

112. H. N. Brailsford, *Macedonia. Its races and their future*, London 1906, σ. 115.

113. *Ό.π.*, σ. 113.

114. Smith, *ό.π.*, σ. 3.

115. *Ό.π.*, σσ. 359-360 και 363.

116. *Ό.π.*, σσ. 32 και 349, όπου χαρακτηρίζει τους Damjan Gruen και Jane Sandanski ως Βουλγάρους. Επίσης, βλ. σσ. 218 και 254, όπου παραθέτει φωτογραφίες των Gruen, Sarafov, Delchev και Sandanski.

117. F. R. Bridge, *Austro-Hungarian documents relating to the Macedonian Struggle, 1896-1912*, Thessaloniki 1976, όπου δημοσιεύονται συνολικά 451 έγγραφα.

χρησιμοποιείται σε πλείστες περιπτώσεις για να περιγράψει την ελληνική πολιτική στο Μακεδονικό¹¹⁸, ενώ ο όρος «Μακεδόνας» γεωγραφική, π.χ. ο «Μακεδόνας» ληπτής-καπετάνιος Jovan Radnaly ανέλαβε να οργανώσει ελληνικό ένοπλο σώμα¹¹⁹. Επιπλέον, γίνεται λόγος μόνο για ελληνικά, σερβικά και βουλγαρικά ένοπλα σώματα και οι Gotse Delchev και Damjan Gruev αναφέρονται ως «Βούλγαροι επαναστάτες ηγέτες» (*bulgarische Insurgentenführer*)¹²⁰. Γι' αυτό και ο συγγραφέας παραθέτει στο ευρετήριο μόνο το λήμμα «Bulgarian movement» και όχι «Macedonian», για να περιγράψει τη δράση της ΕΜΕΟ¹²¹.

Στενότερη, όμως, έννοια στον όρο «Μακεδόνες» προσδίδει ο πρώην Αυστριακός πρόξενος στα Σκόπια (1904-1909) Alfred Rappoport στα απομνημονεύματά του, δημοσιευμένα το 1927¹²². Συγκεκριμένα, ο όρος αυτός περιγράφει τους σλαβόφωνους της περιοχής, ενώ οι όροι «Organisation macédonienne», «cause macédonienne» και «comitadjis Macédoniens» αναφέρονται στους σκοπούς και τους ενόπλιους της ΕΜΕΟ αντίστοιχα¹²³. Ο Αυστριακός διπλωμάτης διατυπώνει διαφοροετική από τους συναδέλφους του θέση για τις πολιτικές στοχεύσεις της ΕΜΕΟ και παρόμοια με εκείνη του Swire μία δεκαετία αργότερα (1939), ότι η Οργάνωση προωθούσε την ιδέα της «μακεδονο-βουλγαρικής αυτονομίας» (*autonomisme macédo-bulgare*)¹²⁴. Αμέσως παρακάτω ο συγγραφέας εξηγεί ότι η Οργάνωση επιδίωκε να δημιουργήσει «Μακεδονικό Κράτος», η ίδια λειτουργώντας ως η σκιώδης κυβέρνηση του και τονίζει ότι οι σχέσεις της με την κυβέρνηση της Σόφιας ήταν σχέσεις συμμαχίας και ποτέ υποταγής¹²⁵. Παρ' όλα αυτά ο Αυστριακός διπλωμάτης δεν φθάνει στο σημείο να μιλήσει για «μακεδονική εθνότητα», όπως ο Swire. Αντιθέτως, ο Rappoport κάνει λόγο στην ίδια σελίδα περί «εθνικής αλληλεγγύης» μεταξύ «Μακεδόνων» και Βουλγάρων, αναγνωρίζει μόνο τρεις εθνότητες στη Μακεδονία (την ελληνική, τη σερβική και τη βουλγαρική), χαρακτηρίζει τα ένοπλα σώματα της ΕΜΕΟ ως «βουλγαρο-μακεδονικά» (*bandes bulgaro-macédoniennes*), υποστηρίζει ότι οι επαναστάτες (της ΕΜΕΟ) ήταν ιδεαλιστές και στην πλειοψηφία τους Βούλγαροι και επίσης ότι οι Βούλγαροι ήταν η πλειοψηφία στη Μακεδονία¹²⁶. Συμπερασματικά, ο Rappoport δεν διαφοροποιείται σημα-

118. Ο.π., σσ. 46 και 110.

119. Ο.π., σ. 150.

120. Ο.π., σσ. 159-160 και 509-510.

121. Ο.π., σ. 33.

122. Alfred Rappoport, *Au pays des martyrs. Notes et souvenirs d'un ancien Consul General d'Autriche-Hongrie en Macédoine (1904-1909)*, Paris 1927.

123. Ο.π., σσ. 19, 60 και 64.

124. Ο.π., σ. 61.

125. Ο.π., σ. 62.

126. Ο.π., σσ. 62-65, 124 και 126-127.

ντικά από τους υπολοίπους συναδέλφους του διπλωμάτες και δεν είχε αντίληψη ενός «μακεδονικού» εθνικισμού.

Ιδιαίτερα διαφωτιστικές στο εν λόγω ζήτημα είναι οι βρετανικές διπλωματικές πηγές. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε δειγματοληπτικά ο φάκελος FO 195/2157, ο οποίος καλύπτει το έτος 1903, την περίοδο δηλαδή κορύφωσης της επαναστατικής δράσης της ΕΜΕΟ. Μέσα από τη μελέτη των αρχειακών αυτών πηγών της εποχής διαπιστώνουμε ότι οι Βρετανοί πρόξενοι Θεσσαλονίκης (Alfred Biliottis, R. W. Graves), Μοναστηρίου (James McGregor) και Σκοπίων (B. Fontana) στις εκθέσεις τους προς τον πρόσβη Κωνσταντινούπολεως (Nicholas R. Graves) κάνουν λόγο αποκλειστικά για «βουλγαρικά ένοπλα σώματα» (*Bulgarian bands*) και «βουλγάρους επαναστάτες» (*Bulgarian insurgents*) και τονίζουν τη στενή σχέση του (Εσωτερικού) Κομιτάτου με την Εξαρχία¹²⁷. Οι περιώνυμοι οπλαρχηγοί της ΕΜΕΟ Τσακαλάρωφ και Μήτρο Βλάχο αναφέρονται απερίφραστα ως «Βούλγαροι»¹²⁸. Επίσης, η εξέγερση του Ήλιπεν αποδίδεται στους «βουλγάρους Μακεδόνες» (*Bulgarian Macedonians*) και η διεξαγωγή της συνδέεται με τα βουλγαρικά χωριά και τους «βουλγάρους επαναστάτες»¹²⁹.

Η εγκυρότητα της εικόνας των Αυστρο-Ούγγρων και Βρετανών διπλωματικών πρακτόρων για την εθνική ταυτότητα της ΕΜΕΟ θα μπορούσε να αμφισβητηθεί, με το σκεπτικό ότι προέρχεται από τρίτους, οι οποίοι δεν ήταν μέλη της Οργάνωσης. Ωστόσο, άμεση και έγκυρη εικόνα για την κυρίαρχη ιδεολογία της Οργάνωσης μας δίδουν τρία αυθεντικά φυλλάδια της (στα βουλγαρικά της εποχής), τα οποία είναι συνημμένα σε διπλωματική έκθεση του Βρετανού προξένου Θεσσαλονίκης προς την πρεσβεία Κωνσταντινούπολεως συντεταγμένη τον Ιούλιο του 1903¹³⁰. Το πρώτο φυλλάδιο είναι πολυγραφήμη

127. Βλ. ενδεικτικά: FO 195/2157, σ. 15r, Alfred Biliottis to Nicholas R. O'Connor, Salonica June 25, 1903/No 195A. Βλ. και συνημμένη στο προηγούμενο έγγραφο αναφορά του Βρετανού υποπρόξενου Μοναστηρίου James McGregor (σσ. 16r-17r, Monastir June 23, 1903/No 81/Copy), όπου τονίζεται η στενή σχέση του Κομιτάτου με την Εξαρχία. FO 195/2157, σ. 49r, Alfred Biliottis to Nicholas R. O'Connor, Salonica July 2, 1903/No 205. FO 195/2157, σσ. 96r-103v, B. Fontana to Alfred Biliottis, Uskub July 2, 1903/No 45/Copy. FO 195/2157, σ. 145r, B. Fontana to A. Biliottis, Uskub July 16, 1903/No 47/Copy.

128. FO 195/2157, σ. 2r, Alfred Biliottis to Nicholas R. O'Connor, Salonica June 23, 1903/No 192. FO 195/2157, σ. 50, James McGregor to Alfred Biliottis, Monastir June 30, 1903/No 87/Copy.

129. FO 195/2157, σ. 176, James McGregor to Alfred Biliottis, Monastir July 20, 1903/No 98/Copy, όπου συνημμένος (σ. 177) κατάλογος με τα «βουλγαρικά» ένοπλα σώματα στο Βιλαέτι Μοναστηρίου. FO 195/2157, σ. 181, James McGregor to R. W. Graves, Monastir July 22, 1903/No 99/Copy. FO 195/2157, σσ. 171-172, R. W. Graves to Nicholas R. O'Connor, Salonica July 23, 1903/No 222/Confidential. FO 195/2157, σσ. 194-195, James McGregor to R. W. Graves, Monastir July 27, 1903/No 101/Copy. FO 195/2157, σσ. 265-268, R. W. Graves to Nicholas R. O'Connor, Salonica August 9, 1903/No 243. FO 195/2157, σσ. 394-396, James McGregor to R. W. Graves, Monastir August 24, 1903/No 117/Copy, όπου συνημμένο υπόμνημα στα γαλλικά (σσ. 397-402).

130. FO 195/2157, σ. 53r, Alfred Biliottis to N. R. O'Connor, Salonica July 2, 1903/No 207.

πολιτική προκήρυξη για τις εθνικοϊδεολογικές θέσεις της Οργάνωσης, έχει χρονολογία «Μάρτιος 1903» και τιτλοφορείται: *Ποιος θέλει μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία και ποιος εμποδίζει αυτές τις μεταρρυθμίσεις*,¹³¹. Ο συντάκτης της προκήρυξης εμπνέεται καθαρά από τον βουλγαρικό εθνικισμό και τις πανσλαβιστικές ιδέες, αντιλαμβάνεται τη Βουλγαρία ως την εθνική του εστία και έχει ανθελληνικό και αντισερβικό προσανατολισμό. Το κείμενο της προκήρυξης στα βασικά του σημεία έχει ως εξής: *Ο Μακεδόνας Βούλγαρος, αιώσιο και αληθινό τέκνο αυτής της ιστορικής ματωμένης γης, έφθασε σε πλήρη συνείδηση και εδώ και μερικά χρόνια έχει αναλάβει μόνος του σοβαρά να κατακτήσει ανθρώπινα δικαιώματα και πραγματική ζωή. Αυτός πραγματικά θέλει τις μεταρρυθμίσεις. Κύριος αντίπαλος [είναι] οι Μακεδόνες Έλληνες, τυχαία τέκνα αυτής της άτυχης γης, στάθηκαν αιτία για την υποδούλωση από τους Αγαρηνούς... Με ίντριγκες κατόρθωσαν να κάψουν τα βουλγαρικά βιβλία και να κλείσουν τα βουλγαρικά σχολεία και τις εκκλησίες. Γι' αυτό προ ουδενός δε σταμάτησαν, όταν οι Βούλγαροι αναγεννήθηκαν και εκδηλώθηκαν σημαία των Νεοβουλγάρων. Ο συντάκτης κατατάσσει τους Κουτσόβλαχους στο αντιβουλγαρικό στρατόπεδο, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν Σέρβοι στη Μακεδονία και συνεχίζει: Η Βουλγαρία όσο και να μην εκπληρώνει το χρέος της προς τους ομοφύλους της στη Μακεδονία, με σκοπό να επιτευχθεί αυτονομία, τηρεί [τουλάχιστον] απέναντί μας αξιοπρεπή συμπεριφορά. Επίσης κατηγορεί τη Ρωσία ότι συμμαχόησε (το 1887, Dreikaiserbund) αντίερα με την Αυστρία, τη «μεγαλύτερη εχθρό των Σλάβων».*

Το δεύτερο φυλλάδιο είναι έντυπο καταστατικό της Οργάνωσης, με την επωνυμία στη συγκεκριμένη περίπτωση: *Μυστική Μακεδονο-Αδριανουπολίτικη Επαναστατική Οργάνωση (Tajina Makedono-Odrinska Revoljutsionna Organizatsija)*, αποτελούμενο από τέσσερα κεφάλαια και δεκαοκτώ άρθρα¹³², ενώ το τρίτο φυλλάδιο αφορά έντυπο κανονισμό των ενόπλων σωμάτων (τσετών) της Οργάνωσης, αποτελούμενο από 47 άρθρα¹³³, με συνημμένες χειρόγραφες και έντυπες πρακτικές οδηγίες για πραγματοποίηση δολιοφθορών¹³⁴. Στο πρώτο άρθρο του καταστατικού διαβάζουμε: *Η Μυστική Μακεδονο-Αδριανουπολίτικη Επαναστατική Οργάνωση έχει ως στόχο να συνενώσει σε ένα σκοπό όλα τα δυσαρεστημένα στοιχεία στη Μακεδονία και τη Θράκη (Odrinsko), χωρίς διάκριση εθνικότητας για την επίτευξη μέσω επανάστασης πλήρους πολιτικής αυτονομίας για τις δύο αυτές περιοχές. Ακολουθώς, το 4ο άρθρο προβλέπει ότι μέλος της Οργάνωσης μπορεί να γίνει κάθε Μακεδόνας ή Θράκας (Odrinets) ο οποίος δεν συμβιβάζεται με τίποτε άδικο*

131. Ο.π., σσ. 54r-61v.

132. Ο.π., σσ. 62r-63v.

133. Ο.π., σσ. 66r-76v.

134. Ο.π., σσ. 64r-65v (χειρόγραφες) και 77r-90v (έντυπες).

και αχαρκτήριστο στην κοινωνία και ο οποίος υπόσχεται και δεσμεύεται να φανεί χρήσιμος στην επαναστατική απελευθερωτική υπόθεση. Στα δύο αυτά άρθρα του καταστατικού παρατηρούμε κατ' αρχήν ότι οι όροι «Μακεδόνας» και «Θράκας» δεν έχουν εθνική σημασία, αλλά δηλώνουν την αντίστοιχη γεωγραφική καταγωγή. Επίσης, επισημαίνουμε την αρχή της πολυσυλλεκτικότητας που αφορούσε την εγγραφή νέων μελών και την παντελή απουσία του όρου «Βούλγαρος» από το κείμενο του καταστατικού, δύο στοιχεία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν εναλλακτικά από τους Σλαβομακεδόνες ιστορικούς, για να αποδείξουν ότι η Οργάνωση δεν ήταν βουλγαρική. Ωστόσο, ύστερα από επισταμένη έρευνα του γράφοντος στην περίπτωση της Φιλιππούπολης (Plovdiv), διαπιστώνεται ότι η αρχή αυτή της πολυσυλλεκτικότητας «ανεξάρτητα από εθνικότητα» διέπτε τα καταστατικά των πάσης μορφής (φιλολογικών, φιλανθρωπικών, μουσικών, θεατρικών, γυμναστικών κ.λπ.) βουλγαρικών συλλόγων εκείνης της περιόδου (τέλη 19ου-αρχές 20ού αιώνα). Ως σχετικό παράδειγμα μπορεί κάλλιστα να αναφερθεί το καταστατικό των εθνικιστικών γυμναστικών-σκοπευτικών εταιρειών (κομιτάτων) της Ανατολικής Ρωμυλίας (1879-1885), οι οποίες οργάνωσαν τον τοπικό εξαρχικό πληθυσμό σε παραστρατιωτικά σώματα και προετοίμασαν την πραξικοπηματική προσάρτηση της αυτόνομης επαρχίας στη Βουλγαρική Ηγεμονία τον Σεπτέμβριο του 1885. Συγκεκριμένα, στο 2ο άρθρο της Γυμναστικής Εταιρείας Φιλιππουπόλεως (ιδρ. 1880) καλούνταν όλοι οι άνδρες που ανήκουν στον χριστιανικό πληθυσμό ηλικίας 18-45 ετών να εγγραφούν στο ιπτικό ή πεζικό της σώμα, χωρίς να τίθεται θέμα εθνικότητας¹³⁵. Επίσης, στο καταστατικό (άρθρο 3) της πρώτης (βουλγαρικής) «Μακεδονικής Εταιρείας» της πόλης (ιδρ. 1880) τίθεντο αποκλειστικά και μόνο οικονομικοί —και όχι εθνικοί, πολιτικοί ή άλλοι— όροι για την εγγραφή κάποιου ως μέλους της και συγκεκριμένα η καταβολή τουλάχιστον 2 τουρκικών λιρών στο ταμείο της Εταιρείας¹³⁶. Ένα άλλο τυπικό παράδειγμα είναι ο σύλλογος Κυριών «Maichina Grizha» (= Μητρική Φροντίδα, ιδρ. 1870), ο οποίος ήταν ο πλέον δραστήριος βουλγαρικός φιλανθρωπικός σύλλογος της Φιλιππούπολης, με πλούσια πατριωτική δράση. Σύμφωνα με τα άρθρα 3 και 7 του καταστατικού της «Maichina Grizha» μέλος της μπορούσε να γίνει κάθε Κυρία χωρίς διάκριση θρησκείας ή εθνικό-

135. Βλ. «Κανονισμό περί της εξασκήσεως της εν Φιλιππουπόλει Γυμναστικής Σκοπευτικής Εταιρείας», συνημμένο στο: ΑΥΕ, 1880, 76/1, Ο Υποπρόεδρος Φιλιππουπόλεως Αθ. Ματάλας προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φιλιππούπολις 12 Φεβρουαρίου 1880/αφ. 43. Επίσης, το καταστατικό (με ημ. 20 Ιανουαρίου/1 Φεβρουαρίου 1880) σΰζεται σε αγγλική μετάφραση συνημμένο στο: FO 78/3122, Michelle to Marquis of Salisbury, Philippopolis March 6, 1880/No 115.

136. FO 78/3126, Stephen to the Earl of Granville, Philippopolis October 7, 1880/No 351, όπου συνάπτεται μεταφρασμένο το καταστατικό της «Μακεδονικής Εταιρείας» Φιλιππουπόλεως, αποτελούμενο από 12 άρθρα.

τητας, φθάνει να συνεισέφερε κάτι σε αυτόν είτε χρηματικά είτε με οποιοδήποτε άλλο τρόπο¹³⁷. Τη ρήτρα εγγραφής μελών «ανεξάρτητα από θρησκείμα ή εθνικότητα» (*bez razlika na vera i narodnost*) τη συναντούμε επίσης στα καταστατικά δύο άλλων βουλγαρικών συλλόγων της Φιλιππούπολης: του φιλελευθέρου «Pomosht» (= Βοήθεια, ιδρ. 1893)¹³⁸ και της «Ωδικής Εταιρείας» («Penchensko Druzestvo», ιδρ. 1896)¹³⁹. Αυτή η ρήτρα αποδοχής από μων κάθε εθνικότητας στους βουλγαρικούς συλλόγους της Φιλιππούπολης απέβλεπε, ασφαλώς, στην ένταξη και στη συνέχεια αφομοίωση στοιχείων του ετερογενούς σύννοικου πληθυσμού στη βουλγαρική εθνική κουλτούρα και ιδεολογία. Συνεπώς, η ανάλογη πρόνοια στο καταστατικό της ΕΜΕΟ δεν συνηγορεί υπέρ του πολυεθνικού της χαρακτήρα, αλλά αντιθέτως υπέκρυπτε τις αφομοιωτικές στοχεύσεις του βουλγαρικού αλυτρωτισμού στη Μακεδονία.

Είναι, λοιπόν, εμφανές από τα όσα νέα στοιχεία εξετέθησαν παραπάνω ότι η προπολεμική ΕΜΕΟ (1893-1912) δεν διακήρυσε έναν νέο, «μακεδονικό» εθνικισμό, αλλά ήταν μία βουλγαρική εθνικιστική οργάνωση ή τουλάχιστον είχε φιλοβουλγαρικό πολιτικό προσανατολισμό. Ασφαλώς, όπως σημειώνει ο Βλάσης Βλασιδής, η ιδέα της δημιουργίας ενός πολυεθνικού «μακεδονικού» κράτους δεν είναι νέα¹⁴⁰. Η αυτονόμηση της οθωμανικής Μακεδονίας υποστηριζόταν ειλικρινά (όχι ως ελιγμός τακτικής) από την αριστερή πτέρυγα της ΕΜΕΟ, τους λεγόμενους (από το 1908) «Φεντεραλιστές», χωρίς όμως να συνδέεται με την ιδέα ύπαρξης μιας «μακεδονικής» εθνότητας, διακριτής από τη βουλγαρική. Οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψη δύο βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στη σταδιακή αποστασιοποίηση των Εξαρχικών της Μακεδονίας από τη βουλγαρική εθνική ιδέα: αφενός το γεγονός ότι δε συμπεριελήφθησαν ποτέ για μεγάλο χρονικό διάστημα στο βουλγαρικό εθνικό κράτος και επομένως η εθνική βουλγαρική τους παιδεία ήταν ελλιπής και αφετέρου τη μεταβολή του συσχετισμού δυνάμεων στην περιοχή μετά το Β' Βαλκανικό Πόλεμο. Ο Howden Smith παρατηρεί κριτικά το 1908 ότι οι *Μακεδόνες Βούλγαροι έχουν λιγότερη παιδεία και εκπαίδευση απ' ότι οι βόρειοι αδελφοί τους*¹⁴¹, πράγμα που δηλώνει ότι οι εξαρχικοί σλαβόφωνοι της Μακεδονίας είχαν ακόμη στις αρχές του 20ού αιώνα ελλιπή εθνική συνείδηση. Επίσης, ο Brailsford σημειώνει χαρακτηριστικά το 1906 ότι οι Σλαβομακεδόνες θέλγονταν

137. Βλ. το καταστατικό της «Maichina Grizha» στην Εφ. *Maritsa* αρ. 287 (22 Μαΐου 1881) σσ. 5-6 και τρία έντυπα καταστατικά, εκδεδομένα τα έτη 1887, 1889 και 1911 (σύνολο 35 άρθρα) στο φάκελλο Ο.Δ.Α (Plovdiv) Fond 1070k, op. 1, a.e. 14.

138. A. T. Gjauron, *Kratki belezhki za minaloto i segashnoto na gr. Plovdiv* (= Σύντομες σημειώσεις για το παρελθόν και το παρόν της πόλης της Φιλιππούπολης), Plovdiv 1899, σ. 74.

139. Εφ. *Φιλιππούπολις* αρ. 3044 (21 Σεπτεμβρίου 1902), σ. 3.

140. Βλάσης Βλασιδής, «Η αυτονόμηση της Μακεδονίας. Από τη θεωρία στην πράξη», στο συλλογικό τόμο: *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997, σ. 85.

141. Smith, *ό.π.*, σ. 4.

από τη στρατιωτική επιτυχία της Βουλγαρίας στο Σερβο-βουλγαρικό Πόλεμο του 1885/86¹⁴². Τα πράγματα, όμως, άλλαξαν άρδην μετά τις στρατιωτικές αποτυχίες της Βουλγαρίας στον Β΄ Βαλκανικό και ακολούθως στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Όπως παραδέχονται και οι Βούλγαροι ιστορικοί, την ιδέα περί ύπαρξης «μακεδονικής» εθνότητας θεμελίωσε και διέδωσε η αριστερή ΕΜΕΟ (Ενωμένη) [*VMRO (obedinena)*], η οποία προέκυψε από τη διάσπαση της ενιαίας ΕΜΕΟ, ιδρύθηκε στη Βιέννη τον Οκτώβριο του 1925 και συνεργαζόταν στενά με το Κ.Κ. Βουλγαρίας και την Κομιντέρν¹⁴³. Τα αντι-σερβικά και τα ανθελληνικά αισθήματα που είχαν διαδώσει προπολεμικά η Εξαρχία και οι επίτροποι της ΕΜΕΟ στους σλαβόφωνους χριστιανούς της Μακεδονίας, η απογοήτευση των εξαρχικών σλαβόφωνων από τις πολεμικές αποτυχίες της Βουλγαρίας στις αρχές του 20ού αιώνα, τα μεσοπολεμικά επαναστατικά συνθήματα της Κομιντέρν προς τον «μακεδονικό λαό» (1934) σε συνδυασμό με την αρνητική εμπειρία από τη βουλγαρική κατοχή στα εδάφη της Μακεδονίας (1941-44) αποτέλεσαν το πρόσφορο έδαφος για την καλλιέργεια μεταπολεμικά σε ευρεία κλίμακα του «μακεδονικού» εθνικισμού από το τιτοϊκό καθεστώς και τελικά τη σύμπτυξη των σλαβόφωνων χριστιανών κατοίκων της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας σε «μακεδονικό» έθνος υπό ίδια κρατική στέγη (Ομόσπονδη Λαϊκή Δημοκρατία)¹⁴⁴. Επομένως, αν υποθεθεί ότι οι Σλαβομακεδόνες μπορούν να διεκδικήσουν ιστορικά κάποια επαναστατική οργάνωση της Μακεδονίας ως εθνική «μακεδονική», αυτή δεν μπορεί ασφαλώς να είναι η προπολεμική (1893-1912) ΕΜΕΟ, αλλά η ΕΜΕΟ (Ενωμένη) του Μεσοπολέμου.

Η ΕΜΕΟ είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ιδιάζουσας περίπτωσης, όπου δύο εθνικισμοί θεμελιώνονται πάνω στα ίδια πολιτισμικά και ιστορικά στοιχεία. Ωστόσο, η περίπτωση των Βουλγάρων και των Σλαβομακεδόνων δεν είναι η μόνη όπου υπάρχει αυτός ο δυϊσμός. Μπορούμε κάλλιστα να κάνουμε παραλληλισμό με την περίπτωση των Ρουμάνων και των Μολδαβών, οι οποίοι παρ' όλο που τους συνδέει η γλώσσα, η θρησκεία και ακόμη και η σημαία, πρακτικά σήμερα αποτελούν δύο ξεχωριστά έθνη και δύο ξεχωριστά κράτη (μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Μολδαβίας στις 27 Αυγούστου 1991)¹⁴⁵. Τα κοινά πολιτισμικά στοιχεία με τους Ρουμάνους δεν εμπό-

142. Brailsford, *ό.π.*, σ. 115.

143. Decho Dobrinov, *VMRO (obedinena)*, Sofia 1993, σσ. 51-52, 156, 238 και 263. Για την ΕΜΕΟ (Ενωμένη) βλ. και Palmer - King, *ό.π.*, σσ. 39-41· Darinka Pačemska, «Vnatreshnata Makedonska Revolucionerna Organizatsija (Obedineta) i drzhavnosta na makedonskiot narod» (= Η ΕΜΕΟ (Ενωμένη) και η κρατική συγκρότηση του μακεδονικού λαού), στα πρακτικά του συνεδρίου για την 40ή επέτειο από την ίδρυση της ASNOM (Skopje 1987), σσ. 65-75.

144. Πββλ. Βλασίδης, *ό.π.*, σσ. 83-87. Βλ. και σ. 17 από τον πρόλογο του Β. Γούναρη στον τόμο: *Ταυτότητες στη Μακεδονία*.

145. Charles King, *Post-Soviet Moldova: a borderland in transition. Moldova post-sovietica: un*

δισαν πρακτικά τους Μολδαβούς να διαμορφώσουν την επίσημη ιστορία τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να νομιμοποιείται η ανεξάρτητη πολιτική τους πορεία. Παρομοίως στην περίπτωση των Σλαβομακεδόνων, παρά τα όποια ιστορικά επιχειρήματα, ο ιστορικός μύθος της ΕΜΕΟ είναι δύσκολο να αποδομηθεί επισήμως, διότι θεμελιώνει πολιτικά το σκληρό πυρήνα της εθνικής «μακεδονικής» ταυτότητας. Εν τέλει, η ιστορική επιστήμη οφείλει στο σημείο αυτό να παραχωρήσει τη θέση της στην ανθρωπολογία προκειμένου να μελετηθεί η χρήση του μύθου αυτού στη σύγχρονη πολιτική ζωή της Βουλγαρίας και της FYROM, ιδιαίτερα στις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών, στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής απέναντι στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη αλλά και στη μεταχείριση των μουσουλμανικών τους μειονοτήτων.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ*

tinut de hotar in tranzitie, Iași 1997 (δύγλωσση αγγλο-ρουμανική έκδοση), σσ. 20-34, ιδίως σσ. 24, 26 και 30 (αγγλικό κείμενο) του ίδιου, *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Stanford, California 2000, σσ. 63-88 και 145-167· Troebst, «IMRO+100 = FYROM?», *ό.π.*, σ. 62.

* Ο κ. Πλουμίδης είναι υπότροφος εξωτερικού του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών από τον Σεπτέμβριο του 1999.

SUMMARY

Spyridon Ploumidis, *Contribution to the understanding of the ethnic identity of the Internal Macedonian Revolutionary Organisation (1893-1912)*.

The identity of the Internal Macedonian Revolutionary Organisation (IMRO, est. 1893) has been a contested historiographical issue. Its leading members, such as Gotse Delchev, Damyan (Dame) Gruev and Jane Sandanski, are claimed by the Bulgarian and the Slav-Macedonian historiography as Bulgarian and Macedonian nationals respectively. I have argued that these claims serve a nationalist agenda: the historical substantiation of Bulgaria's irredentist claims on Ottoman Macedonia, and the consolidation of a modern Macedonian nation-state respectively. For that matter, the Ilinden uprising (20 July/2 August 1903) is illustrated by Bulgarian historical studies as the epitome of the Bulgaro-Macedonian population's struggle for liberation of Macedonia from Ottoman yoke, whereas the historiographical output released at Skopje considers it as a blueprint for the establishment of a Macedonian People's Republic forty years later, on 2nd August 1944. In the event, Greek historians, along with Serbian and Coat émigrès, have by and large sided with the Bulgarians, and denied the existence of a Macedonian nation as such.

For its part, Western historiography, even though inclined towards the Bulgarians in the inter-war period, after the Second World War has mainly supported the Slav-Macedonian claims. I have maintained that the Western historiographical perspective is preposterous, lacks an adequate reading of primary sources, and is marred by inconsistency, contradictions and simplification. In certain cases, for instance the pertinent monographs by Duncan Perry (1988) and Nadine Lange-Akhund (1998), the attribute "Bulgarian", found in IMRO's statutes and documents, are ignored, and arbitrarily substituted by "Macedonian" in the national sense. Political and anthropological studies published after the break-up of Yugoslavia in the 1990s are more openly pro-Macedonian. In my opinion, most helpful is the work of Fikret Adanir (1979): he arguably points out that IMRO's ethnic identity is a rather "complicated" issue yet on the basis of diplomatic reports its Bulgarian character is more or less evident.

For a better understanding of IMRO's identity, most enlightening is Ivo Banac's point that there is a dichotomy between its pre- and its post-First

World War nature. Whereas in the late nineteenth and the early twentieth century it was a more or less Bulgarian nationalist/irredentist institution, in the post-war period certain splinters gradually acquired a Macedonian national character. Researching British diplomatic reports preserved at the National Archives (formerly Public Record Office), as well as the memoirs of an American traveller who lived with IMRO's rebels at the time, the pre-war (1893-1912) identity of IMRO can be historically established as Bulgarian. Drawing on Vlassis Vlassidis' arguments, I have suggested that the frustration of Bulgarian irredentist/expansionist endeavours in Ottoman Macedonia following Bulgaria's utter defeat in the Second Balkan War and in the First World War, in conjunction with increasing Communist influence on IMRO cadres after 1923 led to the political re-orientation of Macedonian Slavs and their search for a new identity. In October 1925, IMRO (United) was established in Vienna professing the rights of Macedonian nationals. In 1934, the Macedonian Slavs were recognised by Comintern as a distinct nation (*narod*). For this reason, 1918 may be established as *terminus post quem* factions of IMRO underwent an irreversible process of "Macedonianisation".